

MOLNÁR GÉZA

Sarkamban a halál

EGY KATONASZÖKEVÉNY EMLÉKEI, 1944-45

BUDAPEST

Z-füzetek\40

**A sorozatot szerkeszti
SIMOR ANDRÁS**

**Fedélterv és tipográfia
JORDÁN GUSZTÁV**

© Molnár Géza

Letölthető:

1.

Szeptember októberre váltott, gonosz szél csapkodta az esőnyalábokat. Futva értem fel a csűrbe, a körletembe. Eláztam, ügyet se vettem rá, reggelre megszáradok. Bevackoltam magam a szalmába, majd átmelegszem.

Vetköztem, a kabátom szokatlanul könnyű volt. Keménykötésű, vastag noteszem mindig húzta a bal zsebemet, most a zseb üres volt.

Riadtan tapogattam végig a zakót, a nadrágomat, gyufát gyújtottam, vizslattam a keményre döngölt agyagpadlót – a notesz nem volt sehol.

Három barátom kikászálódott a szalmából, a takaró alól, ingben-gatyában topogtak körülöttem.

– A napiparancs ... Holnapra ... Abba van beírva ... – motyogtam gyámoltalanul.

Nem ez volt az igazi nagy bajom.

Négykézlábra ereszkedve végigtapogatták a körletet. Elemér kinyitotta a csűrajtót, kinézett a fekete sötétségbe.

– Az udvar, aztán az út, amerről jöttél ... Vissza kell menned. Biztos megtalálsz, senki nem jár az utcákon...

Béla hozzátette:

– Hogy futottál, kirázódott a zsebedből... Meglesz, ne szarj be...

Rossz előérzetem támadt. A notesz ottmaradt a szobában, a hadnagynál.

Századírnok voltam, minden este, pontban nyolckor, nála kellett jelentkeznem a napiparancsért, amit reggel, a felsorakozott század előtt felolvastam.

Most is így történt. A noteszomba feljegyeztem, amit lediktált, aztán vigyázzba vágtam magam, engedélyt kértem a távozásra.

A hadnagy pizsamára vetkőzve feküdt a tiszta szobában a feltornyozott vánkásokon, dagadó dunyha alatt. Az ablakokat elsötétítő papírok takarták, barátságos fényel világított a porcelánernyős petróleumlámpa, a sarokban duruzsolt a nagy kályha.

– Vidd még ki az üveget meg a poharakat – mondta.

Letettem a noteszt az éjjeliszekrényre, felvettem a tálcát a kiürült boros üveggel, poharakkal, s kivittem a szobából. Nézelődtem, hová tehetném le. Tisztába öltözött, jó formájú lány lépett ki a szemközti ajtón, szalmaszőke haját egyetlen vastag fonatban engedte a hátára.

– Minek fáradt vele, kihoztam volna magam is – mondta kedvesen, elvette a tálcát, én meg visszamentem a hadnagyhoz, keményen tisztelegtem, sarkon fordultam, s eljöttem.

A notesz ottmaradt az éjjeliszekrényén.

Egész biztos, így történt.

Talán a lány kedves mosolya tette, a tiszta ruhába öltözött női test közelsége, hogy

a noteszt tökéletesen elfeledtem ...

Szaladtam végig a falun az egyenletesen, makacsul zuhogó esőben. Sehol egy lélek, sehol semmi fény. Káromkodtam, szidtam a hadnagyot.

... Ez ott döglök a fűtött szobában, a tiszta ágyban. A gazda meg a házanépe odavan a gyönyörűségtől, hogy őket érte a nagy tisztesség ... Hogy hozzájuk szállásolták be a hadnagy urat. Ők adják magyaros vendégszeretettel a finom kosztot, a sült csirkét, reggelire a házikolbászt, felszelt sódart, tojásrántottát, kupica szilvóriumot, azt, amire a hadnagy úrnak gusztusa van ...

Mi meg a hideg csűrökben, a huzatos szénapajtákban. Reggel hatkor ébresztő, fél hétkor sorakozó, reggelire a csajka aljára lötytyintve fekete cikóriakávé, s féltényérnyi komiszkenyér. Menetelés egész nap, este, ha utolér bennünket a gulyásagyú, valami meleg lötyty... Ki táplálja az ég madarait? ... Ha jóindulatúak a tisztetek, a leszüretelt szőlőben megerélhetünk. Van úgy, hogy harminc kilométeres gyalogmenet után, este nyolckor érünk a kijelölt faluba. Az élelmésziesek csak délután tudtak vételezni, tíz óra előtt nem fő meg a bab. Ki az, aki meg tudja várni a tíz órát? ... Mint: a hullák, eldőlünk a padlásokon, csűrökben.

Megvillan a fejemben a lány: latolgom, lefekszik-e a hadnaggal? Lehet, hogy éjjel besurran hozzá, s a szülők szemet hunynak. Háború van. Csak egy nap a világ...

Magamra kapdosom a ruhám, indulok vissza a hadnagyhoz. Egyetlen reményem maradt: úriember nem olvas bele más magánirományaiba.

Mert ez a szorongató nagy bajom. A notesz tele van a feljegyzéseimmel. A sorokat átfűti a gyűlölködő, utálkozó harag, megvetés, amit a hadnagy, a tisztikar iránt érzek. A hadnagy úrról is van benne néhány figyelemre méltó passzus. Meg a remény, hogy már közeljárnak az oroszok.

Ha megérem a háború végét, majd ha béke lesz ... Nem fogják elhinni, hogyan éltünk, s mi mindenben mentünk keresztül a hadseregben. Hogy micsoda felháborító úrszolga viszony van itt is. Meg fogom írni mindezt. Író leszek a békében, az új világban élhetek a tehetségem szerint választott hivatásnak. Pontos, hiteles dokumentumként meglesznek a feljegyzéseim, a noteszlapok, melyekre majd támaszkodhatom.

És most a noteszom ott van a hadnagy úr ágya mellett, az éjjeliszekrényén.

Még felkődlik bennem a remény, hogy talán mégiscsak elvesztettem a noteszt az úton, a sárban megtalálom. A szemem már megszokta a sötétet, valami gyenge derengés átszüremlik a felhőkön. Mintha az eső is csöndesedne. Meggörnyedve vizlatok minden talpalatnyi helyet. Sehol semmi.

Lehet, hogy már alszik, kínos lesz felébresztenem.

Bementem a házba, kopogtattam az ajtón, aztán beléptem.

A hadnagy az ágyban fekvé a noteszomat olvasta.

Tisztelegtem.

– Hadnagy úr, alázatosan jelentem, itt felejtettem a noteszomat. A napiparancsot...

Rám nézett figyelmesen, mintha először látott volna. A szemében kemény hidegség, az arcán éles gúny.

– Nem is tudtam, hogy ilyen szép mákvirág vagy – mondta. – Rohadt kommunista. Hazaáruló disznó.

Nem üvöltött, nem káromkodott, normális, megszokott hangfekvésében beszélt. Fenyegetően meglengette a noteszt, aztán letette az éjjeliszekrényre. Maga elé nézett, elhúzta a száját.

– És én még századírnokot csináltam belőled ... Reggel jelentkezel a szakaszvezető

úrnál. Teljes felszereléssel menetelsz. Egerben átadlak a hadbírósnak. Takarodj!

Befordult a fal felé. Tisztelegtem, s kiléptem az ajtón.

Megszédültem, nekitámaszkodtam a falnak.

Egerben a hadbírósnak. Háború van. A hazaárulás ott van a noteszomban. Kötél általi halál.

Az eső elállt. Vad szél süvöltött a házak között, tépte a maradék lombot a fákról. Nem volt kedvem, hogy most a körletben magyarulkodjak, miért s mi van. Lassan bandukoltam, reggelre kitalálok valami süket dumát a fiúknak, mért nem vagyok már századírnok.

Legjobb volna megszökni. De ez itt, Észak-Magyarországon, távol a családtól, de akárcsak egy rokontól, baráttól is, lehetetlen, értelmetlen vállalkozás. Jószerivel azt sem tudom, hol vagyok. Térkép nincs nálam, s az, hogy most Mikóháza és Eger között járunk, a főútvonalakat messze elkerülve, apró falvak szövevényében, néha egy-egy hegyhátat is megmászva, patakmedren átgázolva – a tájékozódásban nekem nem jelent semmit. Soha nem jártam ezen a vidéken. Igaz, anyám Abaújból, Fonyóközségből került asszonynak Pestre, s gyerekkoromban többször is eljöttem Nagypapához nyári vakációra, Regéc, Boldogkőváralja, Gönc, Vizsoly, Vilmány, Hejce – vásárookra szekerezve, vagy kíváncsian kirándulva ezeket a helyeket ismertem, de Sátoraljaújhelyre már nem jutottam el. Mikóháza tán tizenhét kilométerre van Sátoraljaújhelytől, ebben a faluban töltöttünk két hetet tankcsapdák ásásával. Nem kellett nagy katonai szakértőnek lenni ahhoz, hogy tudjuk: ezeket az omló partoldalú, két méter széles és két méter mély árkokat a T 34-esek játszva átlélik. A katona nem kereshet értelmet és logikát a parancsban, a parancsot teljesíteni kell, különben ... szaporodik.

Ott Mikóházán, éjszakánként már hallottuk az ágyúdörgést. Valahonnan a Kárpátokból jött, onnan gurult felénk, mint távoli mennydörgések robaja.

Egy reggel, kivonulás helyett, parancsot kaptunk az indulásra. Szekerekre málháztuk a katonaládákat, hátzísákokat, s erős, harsogó nótázással kivonultunk a faluból. Napok óta esett, most is alacsonyan járó, szürke fellegek sodródtak felettünk. Megáztunk, megszáradtunk, mentünk húsz-harminc kilométeres gyalogmenettel azon a hatalmas országrészen, mely Budapest és Sátoraljaújhely között terül el, s melyből semmit, de semmit nem ismertünk. Soha nem mondták meg, hová s merre, meddig megyünk, mi vár ránk.

Mikóházán kaptuk az új századparancsnokot, ezt a hadnagyot. Az előző vékony, halk, finom úriember volt, róla tudtuk, Kárpátalján volt tanító, tartalékos tisztként került hozzánk. Egy nap eltűnt, sose láttuk többé (meglehet, a frontra vezényelték) s jött helyette ez a hadnagy, ez a Ludovikás, hivatásos tiszt.

A században állandóan jártak a hírek. Újságot hetek óta nem láttunk, rádiót nem hallgattunk, valaki hallott valamit, hogy elkapták a esendőtök azt a két nyírségi, mezítlábas parasztembert, aki meglógott a századból, meg Pestet újra rettenetesen megbombázták, a másik meg újságot, hogy szalonnát lehet venni a községi hentesnél, de napszállat után, hátulról kell hozzá bemenni, nehogy a csendőrök kiszagolják a feketevágást, a harmadik biztosan tudta, hogy a németek visszanyomták az ellenséget Franciaországban, egész egyszerűen beleszorították őket a tengerbe, ahogy az ember a lavórban megfojtja a macskakölyköket, meg egyébként is, kész a csodafegyver, hamarosan bevetik, ez kiszívja az oxigént a levegőből, s országnyi területeken mindenki megfullad – szóval mindenféle hírek, szóbeszéd, jártak, néha gúnyos röhögésektől kísérve, vagy savanyú hümmögéssel fogadva, máskor meg lelkesen, helyeselve, mert akadtak örömkatonák is, akik boldogan viselték sapkájukon a gyopárt,

a hegyivadászok jelképét, s alig várták, hogy fegyverrel is védhessék a hazát, hogy csontcsillagot szerezhessenek a parolijukra.

Valahonnan szétszivárgott, hogy ez a hadnagy tulajdonképpen szerencsétlen ember, mert már harmincéves, és kora szerint századosnak, de legalábbis főhadnagynak kellene lennie, valami okból azonban mellőzik, s megrekedt a hadnagyi rangban, ahogy a Ludovikáról kijött, s ezért olyan kedvetlen, nem neki való ez, hogy ezzel a szedett-vedett bagázssal veszkődjön...

Igaz, ahogy átvette a századot, egy-két napot foglalkozott velünk, belőlem mindjárt az elején századírnokot csinált, megjelent a napiparancs felolvasásánál, eleiben még a sáncásánál is láttuk, aztán teljesen visszahúzódott a parasztház melegébe.

Most aztán jól pofán vágott, kijelölte a helyemet az akasztófán. Azt persze rögtön tudtam, hogy én voltam a kötözni való nagy marha. Az idealista baromállat, aki tálcán kínáltam magam a hóhér kötelére.

Augusztus 3-án kaptam meg a SAS (Sürgös, Azonnal, Sürgös!) – behívót, hogy vonuljak be Parasznyára, a 2. hegyivadász dandár híradó pótszázadához, 3 napi hideg ételmezt, váltás fehérneműt stb. vigyek magammal. Még aznap, a pesterzsébeti városháza mögött, az utcán, teljesen váratlanul összefutottam Nemez Ferivel. Valahová nagyon sietett, szemében lázas fények világítottak, a tekintete nyugtalanul röpködött, az utca két oldalát pásztázta, néha-néha hátra fordulva, halkán beszélt, mintha félt volna, hogy meghallják a szavait.

– Ne vonulj be. Szerzünk neked helyet, eldugunk. A tovarisok már a Kárpátoknál vannak, hamar itt lehetnek.

Eltökélten ingattam a fejem.

– Nincs még ennek itt az ideje, Feri – kicsit hallgattam, s hozzátettem: – Te tudod a legjobban, én a szovjetek ellen nem harcolok.

– Ne vonulj be, elvtárs! – mondta, s mint a forgószél, már el is tűnt, elnyargalt mellőlem.

Néztem utána az augusztusi hőségtől felforrósodott utcán, de már nem láttam sehhol.

A párt, az illegális párt jelszavai visszhangoztak az ajkáról... „Egyetlen katonát se a hitleri hordáknak! Egyetlen katonát se a Horthy-fasizmus hadseregébe!” Jól ismertem ezeket; az illegális párt, a Békepárt röplapjait magam is terjesztettem, de a Magyar Front s más ellenállási szerveződések felhívásait is továbbítottam abban a körben, amely rám volt bízva.

Vak gondatlanságomra is jellemző volt, hogy március 19-én az Építőmunkások pesterzsébeti helyiségében előadást tartottam a titokban működő, sehhol sem engedélyezett ifjúmunkás-csoportban. Váratlanul berobbant a terembe Nemez Feri. Arca lángolt a felháborodástól, hangja remegett az izgalomtól:

– Ti még itt?!...!

– Miért, mi van? – kérdeztem meglepődve.

– Az országot megszállták a németek! Akármelyik pillanatban itt lehet a Gestapo ... Srácok, azonnal kifelé, tűnés, villámgyorsan! ...

Nekem intett, még maradjak. Összeszedtük s elosztottuk az építőmunkás szakcsoport bizalmas iratait. Nekem a tagnévsor jutott, Ilonka a könyvtár kölcsönzési naplóját vette magához.

... Aznap éppen vasárnap volt, reggel későn keltem, ettem valamit, aztán kiültem az udvarba Gionót olvasni. Ebéd után még átnéztem az előadásomat s nyugodt lélekkel indultam az Otthonba.

Szinte megfoghatatlan, hogyan, de hozzám egészen idáig nem jutott el a hír, hogy a németek megszállták az országot. Van ilyen persze, a történelem vonata néha ott robog el az ember orra előtt; s még annyira sem veszi észre, mint a légydöndést.

Néhány dolog összejött, hogy mindez így alakult. Nyilván apám sem volt kíváncsi a rádióra, egész heti munka fáradságát aludta! ő is délelőtt. Kis családi házunk a város legkülső periferiáján, Soroksár-Újtelepen volt, a szó igaz értelmében távol a világ zajától. Szegény emberek laktak körülöttünk, nem érdekelte őket a politika.

Magától értetődő, belső kötelességem lett volna, hogy ennyire szorosan kapcsolódva a mozgalomhoz, az illegális párt utasításaihoz – a legéberebben figyeljem a politikai, harctéri események alakulását. De ez nem így volt. Végeztem, amivel megbíztak, tisztában voltam a veszélyeivel, s félelem is volt bennem, mi lesz, ha lebukom? Hogy fogom bírni a verést? Nem köpök-e?

De mindezen közben Ilonkával sétáltam, átcsókolóztam a holdvilágos kora tavaszi estéket, késő éjszakába hajlóan olvastam a világirodalom remekműveit, színházba, hangversenyre jártam, barátaimmal hosszú vitákban tárgyaltuk Magyarország háború utáni esélyeit, jártam a Dunára strandolni – szóval a legtermészetesebb módon fiatal voltam. Álmodozó, s a veszélyeket nem latolgató, meggondolatlanul vakmerő fiatal.

A német megszállás után is, meglehet augusztusig, feljártam vasárnap délelőttönként az építőkhöz, pedig akkor már kormányrendelettel rég betiltották a szakszervezetek működését.

Azt mondhatom, kellettünk egymásnak, szükségünk volt egymásra, az egyformán gondolkodók bizalmára. (Az Isten mentett meg minket, ott voltunk tálcán felkínálva a Gestapónak, a csendőrnnyomozóknak!) Soraink az Építőmunkásoknál egyre fogyatkoztak, mind többet hívtak be katonának, vagy éppen a büntetőszázadba, s voltak, akik a bombázások elől távoli falvakban kerestek menedéket. Mi, akik még jelen voltunk, valami „csakazértis” elszántsággal fizettük a tagdíjat, cseréltük a híreket a háborúról, szidtuk a németeket, elmondtuk a Vörös Hadsereg újabb harctéri sikereit, szerveztük a lógást, a munkaszabotázst a katonai építkezéseken.

S közben tudtuk, hogy egy meggondolatlanul elejtett szónak milyen súlyos következménye van. Molnár László, az építőcsoport alelnöke állandó légóügyeletet vállalt, hogy ha otthon keresik, ne találják meg. Egyik éjjel jöttek érte a csendőrnnyomozók, a vele egy udvarban lakó titkárunkat is felverték, hol van Molnár László? Az meg, tán ijedtében, zavarában megmondta, hogy a Vörösmarty utcai iskolában tart légóügyeletet. (Igen, volt bőven félnivalója a titkárnak is, a délpesti kommunista szervezetek egyik vezetője volt, a Vörös Segélynek szánt pénzeket én is neki fizettem.) Molnár Lászlót elcsípték a légóügyeleten, büntetőszázadba vágták, soha nem láttuk többé. Molnár Lászlóról utcát neveztek el Pesterzsébeten, a titkárunk később egy nagy építőipari tröszt vezérigazgatójaként autóbaleset áldozata lett egyik vidéki útján.

Amit csináltunk, ahogy éltünk, abba a háborús helyzet is belejátszott. Az 1944-es esztendőt a háború utolsó évének hittük. Sokan vállalták a kockázatot, annak különböző formáit. Június végén az Aréna úti székház egyik alagsori termében Szakasits Árpád tartott tájékoztató előadást a háború menetéről, a Szövetségesek sorozatos győzelméről. A németek bevonulása óta szigorú illegalitásban élt, s erre az előadásra, melyen jó ötvenen vettünk részt Nagy-Budapest minden kerületéből, mégis eljött. Pedig ha valaki után nyomoztak, szaglászta, akkor az ő volt, a betiltott Népszava főszerkesztője, az ellenállás egyik szervezője. Bizonyos, hogy spiclik is voltak a hallgatóságban. Váratlanul jelent meg, nem tudtuk, hogy ő tartja majd a tájékoztatót – s nyomban utána újra eltűnt. A személyes kockázat óriási volt – mégis vállalta. Cselekedni kellett, az egész ország nem húzhatta meg magát, nem lapulhatott

ölbe tett kézzel.

Mindez benne volt az én naplóírási buzgalmamban is. De az is, hogy századírnokként, tökéletes biztonságban hittem magam.

... Mire visszaértem a körletbe, már mindenki aludt. Ébresztő után keresett a szakaszvezető. Komor arccal sürgölődött körülöttem, amíg átadtam az iratokat, induláskor ellenőrizte, nehogy valamit is a szekérre rakjak. Így vágtam neki az előttem álló útnak, kezemben a katonaládám, hátamon a hátizsák.

Ha az ember hosszú menetben van, az első tíz kilométert pilleszárnyakon teszi meg. Viszi az ütemes lábdobogás, az egyenletes ritmus a szakaszban, a nótázás üteme. Pihenő után veszi észre, milyen nehezek a lábai. Húsz kilométert már gyötrelmes feltápáskodás, keserves káromkodás-indulás követ, a lábakat mintha ólomból öntötték volna ki, s gépiesen rugdalják, lökdösik előre az akarat láthatatlan rugói.

Az első pihenőnél mellém ült az a három fiú, akivel mindjárt bevonulásom után összebarátkoztam: Elemér, a cigányprímás és Gyuszi meg Laci, két kispesti munkásfiú.

– A noteszom a hadnagy úrnál maradt. Csakhogy én feljegyeztem benne néhány disznóságot. Hogy a tisztesek kizabálják a húst a kajánkból. Hogy ezek a nyomorult nyírségi parasztok mezítláb dagasztják a sarat. Azt is, hogy ez a rohadt szakaszvezető déli sorakozónál, zuhogó esőben, csajkával a kezünkben belefektette a századot a sárba. Hogy a hadnagy úr jól fűtött, tiszta szobában, a meleg dunyha alatt, mi meg a csűrökben, szénapajtákban ... Meg hogy már nem tart sokáig, itt a Vörös Hadsereg a Kárpátokban.

– És most ezért faszolsz, mi? – kérdezte Gyuszi.

– Persze. A hadnagy úr mindent elolvasott, a noteszt magánál fogta. Egerben hadbírótság elé állíttat. – Kis szünet után még hozzátettem: – Azt mondta, hazaáruló vagyok. Azért pedig akasztás jár.

– Mi ebben a hazaárulás? Mindaz igaz, amit írtál – mondta Laci.

– Épp ez a baj velem.

– Eger még messze van. Bízni kell a jóistenkében – vigasztalt Elemér.

Amikor tovább indultunk, azt éreztem, amit máskor húsz kilométer után. Mintha mázsás súlyt cipeltem volna idáig. Megtántorodtam, de összeharaptam a számat, mentem tovább.

Nem sok idő telt el, egy kéz kinyúlt a katonaládámért. Úgy éreztem, vaspántok szorításából szabadultam.

Nem kértem, de segítettek a fiúk. Helyet cseréltek menet közben, hol egyik, hol másik vitte a katonaládámat. Időnként egy-egy örvezető, tizedes, végigszaladt a század mentén, fürkészte a sorokat, nehogy valaki lemaradjon, lelépjen. Névsorolvasásnál majdnem minden reggel hiányzott valaki. Azok a jellegtelen, arctalan, rongyosgúnyás, mezítlábas parasztok tűntek el, akik itt éltek, ezen a vidéken, a nyomorult falucskákban.

Ha jött a tisztes, a katonaláda az én kezemben volt.

Néha a hadnagy is megszemlélte a századot, neki órába se került a távolság, amelyet mi egész napos meneteléssel értünk el. Motorkerékpáron közlekedett.

A gépet kitámasztotta, az út szélén állva, szétterpesztett lábbal, hátrakulcsolt kézzel nézte, ahogy elvonultunk. A szakaszvezető díszlépést vezényelt, tisztelgett, mi meg csaptuk a bakancsot a földhöz, ahogy erőnkben telt. Mikor eléje értem, közönyös pofát vágtam, ő mindig megnézett, arcán a jól ismert gúnyos, megvető félmosoly lebegett.

Arra gondoltam, ugyanígy nézné, amikor a hóhér kirúgja a talpam alól a sámlit.

Talán sehol sem olyan magányos az ember, mint a menetelés alatt a szakaszban, a

rajban kijelölt helyén. Beszélgetni tilos, de nincs is ehhez kedve senkinek. Ha az őrzetőnk elcsíp egy szót, üvöltve rohan hátra: „Mék volt az? Fogják be a lepcsés pofájukat, mert rámászkok a képükre! Nem értünk a szép magyar beszédből?! ...”

Utálok a tisztéseket. Legtöbbjük a civil életben afféle semmiember. Napszámba jár, segédmunkát végez, rajta ül egy ragyásképű, ronda feleség, aki mellett ki se nyithatja a száját. Mindenkinek a lábkapcája, jegyzőnek, bírónak, ispánnak, művezetőnek. Ez még nem volna baj. Ettől még lehetne tisztességes, rendes ember is itt, a hadseregben. Csakhogy ő nagyon jól tudja, hogy itt öbelőle is lehet valaki. Ő csinálja legjobban a fekvőtámaszt, ő pucolja a legtisztábbra a klozetot, ő ugrik a legfürgébben, hogy tüzet adjon a tizedes úrnak. Ő az, aki a híreket szállítja az őrmester úrnak, hogy ki, miféle ember a században. Sunyi képű, alattomos besúgó. Leghamarabb kapja a csontcsillagot, s leghamarabb úr lesz a szakaszban. Legkegyetlenebbül kitol azzal, akit a markába kapott. „Szolgákból lesznek a legszörnyűbb elnyomók.” – tán Illyéstől származik az idézet? Megismertem a fajtájukat még Egerszalókon.

Vonul a század az ismeretlen felső-magyarországi utakon. Senki sem tudja, merre járunk, hova tartunk. Az már elterjedt este a körletben, azt beszélük, Egerben beöltözzünk és fölszerelünk. A katona mindig vár valamit, most sokan nagyon vágyakoznak, hogy Egerbe érijünk. Ott levethetik az ócska civilgúnyát, belebújhatnak a jó kincstári mundérba. A mezítlábasok is kapnak kapcát, bakancsot. Meg az is valami, hogy végre katonafarmája lesz az embernek.

Én, ha lehetne, nyújtanám az időt, minél később érijünk Egerbe. A hadbíró, az akasztófa ... Szeretném még gondolatban is kerülni a témát. Ne lássák rajtam. Nem kell, hogy sajnáljanak.

De olyan ez, mint a fehér elefánt. Minél inkább nem akarunk rágondolni, annál makacsabban megjelenik előttünk.

... Az emelvényen katonatisztek, én megbilincselve, két feltűzött szuronyú őrközött. „A Magyar Szentkorona nevében ...!” Kötél általi halál. Az ítélet jogerős, azonnal végrehajtandó ...

Az biztos, nem fogok kegyelemért folyamodni. Az akasztófa alatt, míg a hurok meg nem szorul, kiáltani fogok: „Éljen a független, demokratikus Magyarország! Éljen a felszabadító Vörös Hadsereg!”

Feljön bennem a kérdés: az milyen, amikor a gége megroppan, s a tudat még éber? Van szörnyűbb a fuldoklásnál? ... A Dunán néhányszor elmerültem, míg megtanultam úszni. Mindent vörösben láttam, s nyeltem, nyeltem a vizet, már a tudómban is víz volt, mire a felszínre tudtam lökni magam. Iszonyú volt az is – de attól megszabadultam, úszni is megtanultam a magam erejéből, akaratából. De a szoruló hurokból nincs menekvés, végig kell kínlódnunk, míg a tudat utolsó lobban, s jön a megváltó semmi, a halál.

Nékem az is menekvés volna, ha szétbombáznák a századot. De ez a szedett-vedett csűrhe alakulat nem kell még az ellenséges gépeknek sem.

Vagy, mondjuk, a hadnagy fának rohanna a motorkerékpárral, s szörnyethalna.

Vagy ... Fantáziálni lehet, de csodák nincsenek.

A mögöttem levő két hónap úszik át rajtam, szakadozott foszlányokban.

A postás rázta a csöngő fogantyúját, én mentem a kapuhoz. Meleg, csendes nyári alkonyat volt. A postás, harminc körüli, jól táplált, pirosposzsgás férfi, biciklin jött, mosolygott, amikor átnyújtotta a SAS-behívót. „Itt írja alá.” Sapkájához emelte az ujjait, s tempósan elkarikázott. Magabiztos mosolya a katonai szolgálat alól felmentett emberé volt. Mintha valami nagy hatalom sütött volna át a mosolyán. Hogy ő is részese

az ítélethozatalnak, amikor átnyújtja a behívót. Átnyújtja a gyötrelmeket, a megaláztatásokat, a nyomorékká válást. Átnyújtja a halált. Ő, a maga személyében mindezeknek fölötté van.

Évek óta járt hozzánk, hozta a leveleket, bírósági végzéseket, fizetési meghagyásokat. Újévkor alázatosan, hálálkodva megköszönte a borraivalót. Lelkiismeretes, megbízható, szerény ember volt, betegeskedő feleséggel, két leánygyermekkel, anyámnak néha elmondta sok gondját-baját.

Most mosolygott, fensőbbiséggel.

... Háromnapi hideg élelem. Váltás fehérenemű. Meleg felső ruházat. Parasznya. Parasznya... Merre lehet? Senki sem hallott róla, se a rokonok, se a szomszédok. Az alakulat: 2. hegyi dandár, híradószázad. Akkor ez nem munkaszolgálat. Nem büntetőszázad. Ez a hadsereg elit alakulata. Hegyivadász-dandár. De akkor miért nem laktanyába vonulunk? A Nyugatiban már érdeklődtem, a vasutasok tudták, merre van Parasznya: valami kis falucska Eger és Miskolc között.

Felvonatoztam Parasztiyára, onnan tovább küldtek Egerszalókra. Ott szerveződött a pótszázad. Míg odaértem, hegyek közt fekvő bányavasúton is utaztam. Akkor találkoztam először bányászokkal. Összezsúfolódva ültek a zörgő-börgő, szürke, nyitott bádognocsikban. Csupa sárga arcú, csontsovány, toprongyos ember, kezükben a dróthálós bányászlámpával.

Parasztházakba szállásolták el a századot, rajonként egy-egy hátsó szobában. Megkezdődött a hegyivadász kiképzés. Sorakozó az iskolaudvaron, utána csukló. A reggeli csajkába lötytyintett cikóriakávét egy szelet komiszkenyérrel. A kenyér egész napra szólt. Nótaszóval végig a falun. Békaügetésben fel a bozóttal benőtt, meredek hegyoldalra. Lefelé kúszás, fedezés. Pihenőnek futás a nagy tisztáson. „Ne szuszogjanak, az Istent magukba, majd ha a Tátrában kapaszkodnak fel a sziklafalon, hátukon a táviródróttal, akkor még visszasírják ezt a szanatóriumot!...”

Volt egy emberséges, korombéli örvezetőnk, ha lehetett, kímélt bennünket. Egy nap megtudtuk, kivezényelték a frontra. A rajunk elbúcsúztatta a kocsmában: Elemér hegedült, gyönyörűen, szívét-lelkét beleadva a játékába, mi meg hozattuk a piros bort, ittunk, nótáztunk.

Éjjel Gyuszi rosszul lett, ment ki az udvarra, de már a körletben kiterítette a rókabőrt.

A háziasszony, aki körömszakadtáig tiltakozott a beszállásolások ellen, bár az ő férje is a fronton volt, most visítva rohant a parancsnokságra, hogy összerondítottuk a házat.

Ébresztőkor már ott volt a tizedes, kopottas parasztgúnyájú, nyakigláb, korán kopaszodó, örökké gondterhelt, felhős homlokú férfi. „Nem megmondtam, hogy becsülnék meg magukat, s most így fizetnek a jószágomért! Szégyent hoztak a hegyivadász névre! De majd most megtanulják ...!”

Nem kell ahhoz kikötni a katonát, hogy eszméletét veszítve kinyúljon. Elég ahhoz a „feküdj-föl” monotóniája, a békaügetés a hosszú parasztudvaron, kúszás-futás szünet nélkül, míg az utolsó ember is kidől, s az oldalába rúgásra sem tud már felállni.

A háziasszony a tornácról kárörömmel figyelte a bűnhődésünket.

A reggeliről lemaradtunk. Minket a tizedes átadott egy örvezetőnek, aki a hegytetőn, a nagy tisztáson az egész szakasznak magyarázta, mit eszelt ki a büntetésünkre, mert takarodó után elhagytuk a körletet, felvertük a falu nyugalalmát a dorbézolásunkkal, s ráadásul összeokádtuk a házat.

S ekkor lélekszakadva megjelent a mi örvezetőnk, aki meghallotta, mi történt.

Kihasználva az indulás előtti időt, felrohant a hegyre, keményen összevitakozott a tizedessel. Valami ütőkártyája lehetett, amellyel megfenyegette, sarokba szorította, mert távozása után a tizedes leállította a bosszúhadjáratot.

Az ilyen örvezető, aki megbecsülte a katonát, törődött vele, kímélte, olyan ritka volt, mint a fehér holló.

Egerszalókról mellékvágányokra tolatva, hosszú veszteglésekkel, marhavagonokban felvonatoztunk Mikóházára. Akkor utáltam meg egy életre a sajtyszerűen préselt, kemény gyümölcslekvárt, a marmeládét, a „Hitler-szalonnát”. Reggel, délben, este ez volt a koszt, szűkén mért komiszkenyérrel négy napon át. Az utolsó falatokat már hányingerrel küszködve nyeltem.

Mikóházán ért utol bennünket az ősz. A csontig ható szél, a reggelenként hártványzó jég a tócsákon, a napokon át zuhogó eső. S egész nap a szabad ég alatt, csákányoztuk-lapátoltuk az agyagos, kötött talajt. A század fele egyszál-inges, elgyötört, napszámos-paraszt volt, uradalmi cseléd, mezítláb dagasztották a dermesztőén hideg, kásás sarat. Nekik a kincstári ruha, bakancs üdvösség lett volna. Közülük szöktek meg leghamarább az elszántak.

Most, hogy Eger felé meneteltünk, az ősz szép arcát is mutatta. Sugaras kék ég feszült fölénk, sárguló levelek peregtek alá az út menti fákról, a napfény áldó erővel melegített.

S egy ilyen, sugaras, őszi napon, a szakaszvezetőnk odajött hozzám. Mellettem lépegetve mondta: – Ha meglátja a hadnagy urat, odamegy hozzá, jelentkezik ...

Megállt bennem az ütő. Mit jelentsen ez?

De mielőtt kérdezhettem volna, a szakaszvezető már előrefutott, a század elejére.

Nem töprenghettem sokáig, megláttam a hadnagyot. Szokásos pózában: hátratett kézzel, szétvetett lábakkal nézte az elvonuló századot.

Kiléptem a sorból, jelentkeztem.

Elővette a zubbonyából a noteszt, s kiemelt belőle egy fényképet. Anyám adta nekem, bevonulásom előtt, s reszketeg betűivel ráírta: „Minden időben gondolj az Édesanyádra”.

– Ennek a fényképnek köszönheted ... Nekem is van édesanyám ... Most az egyszer megúszta ...

A noteszt a szeme előtt össze kellett tépniem. Gyenge szellő járt a dombok között, felkapta, pörgette a papírfoszlányokat. A fényképet a zsebembe tettem.

– Alázatosan köszönöm, hadnagy úr!

– Felmálházhatsz a kocsira.

Tisztelegtem, futottam a szakasz után.

Megmenekültem. Egyelőre hát megmenekültem.

Anyám fényképe mentett meg. A hatszor-kilences kis amatőrkép, akkora, hogy a noteszomba belefért. Az élettől megviselt asszony szelíd vonású arca, egy ősz tincs a kontyocskájából kiszabadulva a halántékára hull. Tíz gyermeket szült, nyolcat felnevelt. „Minden időben gondolj az Édesanyádra.” Felkiáltójel nélkül, emlékeztetőén. Hogy erőt öntsön belém, ha úgy érzem, nem bírom tovább. Hogy tudjam, féltő szeretete minden időben velem van.

Az anya jóságát, féltő szeretetét a hadnagy is megérezte. Bizonyára sokszor megnézte ezt a fényképet. „Nekem is van édesanyám” – mondta. Erről a fényképről az ő édesanyjának a szeretete, ragaszkodó visszavárása világított felé ...

Ki mentett meg?

Újra meg újra visszajárt bennem a kérdés. Végül is úgy éreztem, a hadnagy. Ő csak a kötelességét teljesítette, az úri Magyarország főlesküdt, hivatásos védelmezője volt. Én az úri Magyarország megdöntését akartam, személy szerint az ő vesztét is. Előírás szerint járt el, amikor a hóhér kezére akart adni.

Ezeket a roppant erővonalakat, amelyek a Horthy-korszakot, a hadsereget, a tisztikart egyben tartották, anyám fényképe szaggatta szét?

Ezzel a gesztusával, hogy elállt a hadbíróaságtól, hogy megszabadított a fenyegető haláltól, a hadnagy megszegte kötelességét. Ludovikás tiszt, hivatásos katona, harminc év körüli hadnagy. Megkeseredett ember, egy ilyen semmit érő, a hátszágban vándorló bagázsnak a parancsnoka.

A katonatiszt gúnyos félmosolya, érzéketlen lárvaarca mögül átvilágított az emberi lélek meleg fénye.

Mindig is azt mondtam, nincsenek csodák. De ez, ami velem történt, valóságos csoda volt.

De a velem esett csodán hamar átgörögtek a háborúban vergődő ország eseményei.

Bódvászilason leragadtunk.

Szombaton, váratlan meglepetésként a mezítlábasoknak bakancsot osztottak, vasárnap délben meg futótűzként terjedt a hír, hogy kiléptünk a háborúból. A kormányzó úr szózatot intézett a nemzethez...

Lelkes, izgatott beszéd morajlott a század minden körletében. „Akkor ülünk a vonatra, és megyünk haza... Meg kell várni a parancsot... Parancs nélkül nem lehet...”

2.

A hadnagyunkat már napok óta nem láttuk. Reggel pedig minden tisztet eltűnt. Valahol meghúzták magukat. Se örvezetők, se tizedes, se szakaszvezető.

Odajött hozzám a beszédkar (magamban csak így neveztem őt): „Menjünk be együtt Miskolcra, itt van a szomszédban, tán három kilométerre. Ott felülünk az első vonatra, s indulunk Pestre. Most ott van ránk szükség.”

– Rendben van – mondtam –, összekészítem a holmimat, megesszük a déli menázsit, aztán indulunk.

Kora délután én már menetkészen álltam. Savanyú, gondterhelt képpel jött a beszédkar, láttam, elbizonytalanodott.

– A szakaszunkból voltak bent Miskolcon. Az állomás tele van csendőrökkel, mindenkit igazoltatnak. Alig bírták elhordani az irhájukat. – Biztatott, majd valamit kitalál.

Késő délután, alkonyattájt, felsorakoztatták a századot. A szakaszvezető röviden közölte: Horthy Miklós kormányzó úr Szálasi Ferenc nemzetvezető testvérnek átadta a hatalmat. A század felesküszik Szálasi Ferencre.

Mondatonként, tagoltan olvasta a szöveget, a század esküre emelt kézzel mondta utána. Összehiraptam a számat, hallgattam.

A tisztetek, mintha felvillanyozták volna őket, új tűztől fűtve nyüzsögtek. Keserűen és mérhetetlen utálkozással néztem őket. A szakaszvezető karján már ott volt a nyilaskeresztes karszalag. Akárhogy is, de innen menni kell!

Megkerestem a beszkártost, mire jutott?

– Az lesz a legokosabb, ha a Mátrán keresztül hazagyalogolunk. Tagja vagyok a Természetbarátoknak, ismerem a turistautakat. Megalszunk a szénakazlakban, valami kaját meg veszünk a parasztoktól. Három nap alatt hazaérünk.

Abban maradtunk, hogy takarodó után, mikor már mindenki alszik, tíz órakor találkozunk az én körletemnél. A csűr hátsó kijárata a szántóföldekre nézett, onnan észrevétlenül leléphetünk, nem kell átmenni a falun, hogy az országotat elérjük.

Felöltözve feküdtem le, most csak a bakancsomba kellett belebújnom, s a takarómat felcsavarnom. Nesztelenül mozogtam, sikerült észrevétlenül kijutnom.

Holdtalan, fellegetes éj volt. Figyeltem, a faluban ludovikás tisztinövendékek alakulata is jelen volt, terepszínű sátorlapokba burkolózva, feltűzött szuronyú puskával járőröztek, nem szerettem volna beléjük botlani.

Tíz óra előtt kint voltam a csűr mögött, s vártam. Karórám foszforos számlapján figyeltem az idő múlását. Egy kerek órát szobroztam, az éjszaka egyre hidegebb lett, végül visszamentem a körletbe, s lefeküdtem.

Reggeli után megkerestem a beszkártost. A vállát vonogatta:

– Rájöttem, hogy nem lett volna ez jó. Az egész Mátra partizánvadászatra van berendezve, az erdészek, a vadőrök mind a csendőrség spiclijei. Majd gondolkodom a dolgon, kitalálok valamit ...

Mikóházán, amikor még századírnok voltam, ez az ember parancskihirdetés után félrehívott:

– Ide figyelj, már régóta szemmel tartalak, hallgatom a szövegedet, amikor a barátaiddal beszélgetsz. Most megmondom neked, én is kommunista vagyok. A beszkártónál dolgozom motortekercselőként, az ottani sejthez tartozom. Tartsunk össze. De ha elárulsz, megöllek. – Hosszú, vékony pengéjű tört vett elő a kabátja alól, fenyegetően megvillantotta a napfényben, majd visszadugta a bőrtokba.

Ahogy viselkedett, s amit mondott, teljesen irreális volt. Egy kommunista nem fedi fel magát senki előtt, s főleg nem nevezi meg a sejtet, amelyhez tartozik, és elképzelhetetlen, hogy törrel fenyegetőzzék. Így a romantikus összeesküvők viselkedtek a múlt században. A beszkártos legfeljebb szimpatizáns lehet.

Most világossá vált, hogy teljesen megbízhatatlan. Elhatároztam, bármilyen ötlettel áll is elő, kitekerek, nem közösködöm vele. Erre azonban nem került sor, meglapult a szakaszában, többé nem keresett.

Vonultunk tovább. Egyre gyakrabban kerültünk zsúfolt utakra, lezorultunk a szántóföldekre, az úttesten német hernyótalpasok, gépkocsik, megrakott szekerek, oldalkocsis motorkerékpárok áradata özönlött, közéjük ékelődve szlovák alakulatok, sapkájukon a kettőskeresztes rézcímer – fegyver senkinél, még az elől lovagoló tisztelnél sem. Megbízhatatlanok a szlovák szövetségesek. Hová, merre mennek? Már lassan leérnek az Alföldre. Magyar családok lovas kocsikon, sebtében összekapkodott holmik tetején, asszonyok, gyerekek, öregek. Valahonnan fentről jönnek, menekülnek az oroszok elől.

Valóságos népvándorlás. Hol lesz a megállás, a megtelepedés? Senki sem tudja. Egy gomolyagban ömlik a katonaság, az emberáradat, mint a hegyekről lezúduló lavina.

Valamelyik kis faluban, alkonyattájt, borostás képű, középkorú civil állít meg, kérdi, hány óra van? Megmondom. Nincs-e véletlenül egy fölösleges cigarettám? Megkínálom, tüzet is adok. Beszédbe elegyedünk. Gyorsan tisztázzuk, ő is pesti. Vasmunkás, bizalmi volt a MÁVAG-ban, behívták munkaszolgálatra. Már az első nap

kiderült, ez büntetőszázad. Nem, nem zsidók, karszalagot, sárga csillagot nem visel senki. Baloldaliak, szakszervezetiek, szocdemek, de van köztük, aki csak a pofáját jártatta és valaki beköpte. Úgy bánnak velük, mint az állatokkal. Most is egy urasági istállóban vannak, a trágyán alszanak, szalmához nem nyúlhatnak. Tábori postaszámuk nincs, nem írhatnak haza, nem mosakodhatnak, nem dohányozhatnak, a pénzüket is elszedték, zsoldot nem kapnak. Kesernyész, röstelkedő mosollyal mondja: „Tele vagyok tetővel. Az istálló is nyüzsög a tetvektől ... – Legyint: – Meg fogunk döglenni. Semmi remény, kiirtanak bennünket ...”

Elköszön, odaadom neki az egész pakli cigarettát, meg a doboz gyufát.

Arra gondolok, én is lehetnék ugyanott, ahol ő. Negyedik éve vezetőségi tagja vagyok a pesterzsébeti építőmunkás csoportnak.

Két éve, hogy bevontak a Kommunkista Párt tevékenységébe. Miféle láthatatlan tényezők igazgatják az emberek sorsát? ...

Egerben emeletes, kertes, üres házban szállásolták el a századot. Bútor, berendezés sehol, a fényesre kefélt parkettán alszunk. A ház mögött a rózsakertben, két szépen faragott, zöldre festett fabudi. A század két nap alatt úgy teleszarja, hogy a környékét sem lehet megközelíteni.

Fürdőbe megyünk, utána beöltözünk. Vadonatúj vászongatya, ing, posztónadrág, zubbony, hosszú téliköpeny. Simléderes, hegyivadász sapka, dupla talpú, bokapántos bakancs. Derékszíj, bádogtokban szurony, puska, tölténytáskák, lőszer. Minden civil holmit le kell adni, minden igazolványt, papírcetlit. Zsoldkönyvet kapunk, s parancsnokként idős, továbbszolgáló főtörzsőrmestert. Jóakarátú, tapasztalt katona, ráncba szedi a tisztéseket, ügyel a tábori konyhára, hogy megkapjuk, ami jár.

A hadnagyunk nyomtalanul eltűnt – ezzel senki sem foglalkozik. A katonát leköti sokféle személyes baja: a menázsiosztás, a kapcája nehogy feltörje a lábát, este jó helyre vackoljon le a szénapadláson, tudjon aludni reggelig, ha van szabad ideje, az ingét, gatyáját vizsgálja, nem került-e bele tetű.

Hajnalban valamelyik közeli faluban kocsikat, lovakat rekviráltunk. Síró, átkozódó asszonyok, káromkodó parasztok. Pecsétes papírt, átvételi igazolást ad a főtörzs – mindenki tudja, csak arra jó, hogy kitörüljék vele a seggüket.

Indulunk tovább Egerből. Sorakozó után a lovas kocsikra kell felrakni a puskákat, töltényeket, szuronyokat, derékszíjakat. A század kötelékén kívül egyetlen lépést sem tehet senki. A főtörzs összegyűjti a zsoldkönyveket. A kocsikra kerülnek a lőszerládák és a század irattára.

Derékszíj nélkül, zsoldkönyv nélkül, csendőrök, tábori csendőrök, nyilasok, egész sereg válogatott véreb les az elcsámborgó, lelépni készülő katonákra.

Beérünk Vácra. Elterjedt, hogy innen Pestre megyünk. A pestiek, meg a Pest környékiek lázban vannak. Egyelőre vöröstéglás, nagy, üres laktanyába szállásolnak el bennünket.

Az én agyam is jár, mint a motolla. Innen Pest harmincöt kilométer, vonaton egy fél óra.

A laktanya kapujánál szuronyos őrség, a kerítésen sehol egy lyuk, nyílás. Leintem magam, minek is próbálkoznék, ha úgyis Pestre megyünk. Ott van a család, barátok, ismerősök, szaktársak, elvtársak. Ott már nekem nyert ügyem van.

Lődörgők a fekete salakkal borított udvaron, a vöröstéglás, üres, egyemeletes épületek között. Ez a laktanya afféle tranzitállomás lett az átvonuló alakulatok számára.

Szemben jön velem a főtörzs, eleje vágódok, tisztelgek és kérdezem, Pesten melyik

laktanyában leszünk?

Csodálkozva néz rám:

– Csak az hiányozna ... Pest... A húsdaráló ...

Úgy meglepődöm, szólni sem tudok, a főtorzs már siet is tovább.

Kérdések tolnak bennem: ha nem Pest, akkor mi? Hová, merre? Mi lehet most Pesten? Milyen húsdarálóról beszélt a főtorzs? ... Mi vár ránk? Mit akarnak velünk csinálni?

Október átfordult novemberre. Még két napot voltunk a laktanyában, aztán a század felrakta a málhát a lovas kocsikra és indultunk tovább.

A Duna vonalán haladtunk Nyugat felé. Erre csak egy irányba lehetett menni: Ausztriába. Most már világossá vált előttem, ott fognak bevetni minket. Teljesen valószínűtlen, hogy az életünket akarják megkímélni, hogy azért vonnak egyre hátrább a front elől. Pont a mi életünket? Röhej!

Majd az osztrák Alpokban. Hegyivadász híradók. Friss erő. Kitűnő golyófogó társaság.

Innen már mindenképpen szökni kell. Addig, amíg Pest közelében járunk. Addig, amíg nem lépjük át a határt – utána már reménytelen az ügy.

Szökni, de hogyan? Katonaruhában, derékszíj, oldalfeegyver, zsoldkönyv nélkül – az első faluban elkapnak.

Beértünk Párkányba. A főúton az egyik kocsi kereke összeroppant, a vastengely leült a sárba.

A főtorzs gyorsan intézkedett.

– A kocsi hátulját megemelik, ide, ennek a háznak az udvarára bemegyünk vele.

Magához intett, szemüveges, harminc év körüli katona állt mellette.

– Maguk ketten itt maradnak, őrzik a rakományt. Iratok és lőszeresládák, nem maradhatnak gazdátlan. Érsekújvárról küldök új fogatot, arra átrakódnak és jönnek utánunk.

Nagy papírzsák száraztésztát s kilóra való cukrozott cikóriakávéval adatott a szakácsokkal.

– Ezzel kibírják azt az egy-két napot.

A lovakat kifogták, elvittek. A század elvonult. Mi ott maradtunk az udvaron, a ponyvával letakart, rokkant kocsival.

A házbeliek nem voltak ellenségesek, de barátságot sem mutattak irántunk. Az udvaron a kút közelében volt egy téglából rakott nyári konyha, benne egy sezlon és egy dikó: megengedték, hogy ott aludjunk. Olyan hideg volt, akár a jégveremben és a két fekhelyen kívül semmi más nem volt benne, se tűzhely, se asztal, se szék.

Estefelé besomfordáltunk a házba, mondtuk, hogyan vagyunk ellátva. A háziasszony mozdulatlan arccal hallgatott, aztán adott egy üres fazekat, egyebet semmit. Se egy kanál zsírt, se egy szem krumplit. Tudtuk, hiába is kérnénk.

Vacsorára főztünk egy fazék tésztát, nyögvenyelős és ragacsos volt, de bevágtuk, aztán elvonultunk a nyári konyhába.

Kint szakadt az eső, süvöltő szél rázta a rosszul záródó ablakokat. Kurva hideg volt itt, de legalább fedél volt a fejünk felett. Leültünk a dikóra, cigarettáztunk, beszélgettünk. A társam öregkatona volt, civilben borbély. Csapon élt feleségével, kisfiával, míg be nem hívták. Rájött a szó, elmondta, beszél szlovákul, szidta a rohadt háborút, a francos németeket.

Hamar szót értettem vele. Ágyútölteket csinálnak belőlünk, le kell lépni – egyetértően bólogatott. Mondta, azt hallotta, Érsekújvár környékén, a hegyekben szlovák partizánok vannak.

Felöltözve feküdtem a díványon, a köpenyemmel takaróztam. Fáztam, a hidegtől sokáig nem tudtam elaludni. A szökést terveztem, a lehetőségeket, a tennivalókat forgattam a fejemben.

Aprólékosan kimódoltam mindent. Ha megjön a fogat, megyünk vele a század után, de mielőtt beérünk a városba, Érsekújvár előtt lelépünk. Valami bokros, bozotos helyen, ahol gyorsan el lehet tűnni, leszállunk a kocsiról, mintha csak félremennénk, aztán neki a hegyeknek, átmegyünk a partizánokhoz. Főnyeremény, hogy az öregkatona beszél szlovákul.

Reggel vacogva ébredtem, piszkosul átfáztam. Társam, alighogy kinyitotta a szemét, dugta a cigarettát a szájába. Egy szál ingben aludt a köpenye alatt, ő nem fázott. Csak néztem álmélkodva – ilyen az élet, az egyik ember fázik, a másik nem.

A feketekávé fölmelegített, megettük hozzá az estéről maradt tésztát, aztán kiálltunk a kapuba, vártuk a fogatot, néztük az úttest sarában vonuló végeláthatatlan emberáradatot.

Nagy csoport orosz hadifogoly tűnt fel, lerongyolódva, mezítláb vagy zsákdarabokba bugyolált lábakkal, kopaszra nyírva, halálfej-sárgára soványodva vonszolták magukat.

Egyikük összerogyott a sorban, éppen előttünk. Társai megálltak, biztatták, emelgették, minduntalan visszaesett. Vermacht-katona rohant oda előlről, menet közben lekapta a puskát a válláról, valamit ordított.

Mint a kiéhezett, mindenre elszánt farkasok, ordítottak vissza rá az oroszok, seregnyi csontos ököl meredt feléje. Az elesett társat felvették és vitték magukkal. A német visszalökte a vállára a puskát és előrement.

A hadifogolycsoport lassan eltűnt a szemünk előtt.

A társam megszólalt, lassan forgatva a szavakat a szájában:

– Gondolkoztam az éjjel ... Nem lehet azt megcsinálni... Beleszaladhatunk egy járőrbe ... Aki tudja, hol vannak a partizánok, az fogja a pofáját. Lehet, hogy a partizánok lőnének agyon, ha a közelükbe érünk. Mért higgyék el, hogy velük akarunk harcolni? ...

Kis ideig hallgatott, nem nézett rám, eltaposta a cigarettáját.

– Egyébként, én nem is akarok harcolni. Ott a feleségem, a kisfiam, a gyereket fel is kell nevelni. Mért kellene nekem a partizánokkal megdöglenni? ...

Néztem őt, meg voltam döbbenve. Hümmögtem, végül is kinyögtem :

– Te tudod ...

Elmentem hátra, az udvarba, ne lássa rajtam a dühöt, a csalódottságot ... Nem lehet szövetkezni senkivel. Másodszor vernek át a szökéssel ... Az biztos, hogy én innen tovább nem megyek. De most már egyedül csinálom mindent.

A fogat aznap nem jött meg.

Magyar légvédelmi ütegek voltak beásva a Duna-híd körül, hónom alatt a zsák tésztával elmentem hozzájuk. Hátha tudok cserélni, s kapok tőlük zsírt, krumplit. Sajnálkozva elutasítottak: nekik is szűkén van.

Zabáltuk tehát a vízben kifőzött száraztésztát.

Így telt el a következő nap is, nagyon elegünk volt a tésztázásból, a várakozásból. Akkor előálltam azzal, hogy hazamegyek Pestre, onnan hozok szalonnát, zsírt,

krumplit, kolbászt. Esztergom itt van a Duna másik oldalán, este vonatra ülök, s másnap délre vissza is érek. Ha reggel indítják a fogatot Érsekújvárról, úgysem ér ide előbb.

A háziasszonynak rokonai voltak Pesten, kapott az alkalmon, küldene velem csomagot, ha elvinném.

Igen, de katonaruhában nem mehetek. Kerítették a padlásról civilgúnyát, öltönyt, felöltőt, kalapot.

Megvártam míg besötétedett, akkor átöltöztem. Megrökönyödve tapasztaltam, a nadrág fél lábszárig ért, a kabátujjak jószerivel könyékig, a kalap meg a fejem búbján csücsült. Én a sorozáson száznyolcvannégy centi voltam, ez a ruha meg egy kis emberé lehetett...

Nem volt más választásom. A katonaruhát itthagytam a háziaknál, mintegy zálogban, hogy visszahozom a civilgúnyát. Ők már bekészítettek egy bádogvödörbe két megkopasztott, hízott libát, a Teleki tér mellett, a Dobozy utcában kell majd leadnom az asszony nővérénél.

Elköszöntem az öregkatonától, biztattam, hozom a sok jó kaját, aztán útra keltem.

Pocsék idő volt – szerencsémre. A hídőrség behúzódott a bódéjába, igazoltatás nélkül átjutottam Esztergomba.

Még sohasem jártam ebben a városban. Merre lehet a pályaudvar? A háziasszony ugyan magyarázta, ha átérek a hídon, merre menjek, de nem nagyon figyeltem rá. Majd kérdezősködöm, s eligazítanak.

Csakhogy az elsötétített utcákon, a goromba, esős időben egy lélek sem járt. Találomra nekivágtam az utcáknak, füleltem, merről hallok vonatzakatolást, mozdonyfütyöt. Sokáig bolyongtam, arra is ügyelnem kellett, hogy járőrbe ne ütközzem.

És egyszerre csak az állomás jellegzetes, fehérre meszelt betonkerítése mellett találtam magam.

A váróterem üres volt, kopogtam a pénztár ablakán.

– Pestre kérek harmadosztályt. Mikor lesz vonat?

– Épp most ment el, nyolckor az utolsó. Alig tíz perce. A legközelebbi reggel hatkor indul.

Szélütötten álltam. Tíz percen múlt. Alig tíz perce, hogy elment a vonat. Ha van balszerencse, ez az. Ha nem kujtorgok a városban, ha ismerem az utat, ideérek. Most mi a nyavalyát csináljak?

Eltettem a jegyet.

A váróteremben nem maradhatok, jön a készütség, igazoltatnak. Elöttem az éjszaka, az utcákon is elkaphatnak. Vissza kell mennem Párkányba.

Fogtam a vödör libát. Semmiféle igazolvány nem volt nálam, ez volt az alibim. Ide viszem csak, Párkányba, a sógorasszony küldi... Ha szerencsém van, bekapják ezt a dumát. Ha nem ... Mennyivel jobb, ha harc közben lőnek agyon?

Az őrség most sem mutatkozott. Elüldögéltem a sezlonon, nem mertem lefeküdni, féltem, hogy elalszom. El-elbóbiskoltam, négy órakor felszedelőzködtem, újra nekiindultam.

Megint átmentem a hídon a Duna fölött, a vastraverzekre erősítve láttam a piros dinamit patronokat. A hidat előkészítették a robbantásra.

Ismét szerencsém volt, megúsztam az igazoltatást.

A váró most tele volt. A vonat pontosan indult. Behúzódtam a sarokba, az ablak mellett. Behunytam a szemem, mintha szundikálnék, próbáltam elképzelni, mi vár rám otthon, mit szól Ilonka, ha meglát, hogy találok kapcsolatot az elvtársakkal, akik már talán fegyverrel a kézben ...

A szerelvény komótos lassúsággal kanyargóit a dimbes-dombos dunántúli tájon. Lassan feljött a nap, kivilágosodott, a fény előntötte a fapados fülkét. Velem szemben ünneplőbe öltözött házaspár falatozott az elemózsiás kosárból, komótosan rágicsálták a libacombot, harapták a foszlós bélű, hófehér kenyeret. Korán hízásnak indult, kövérkés emberek, az arcuk is zsírosán fénylett. Az asszony nyakán nehéz aranylánc, mindkettőjük kezén vastag aranygyűrűk.

Akarva-akaratlan hallanom kellett a párbeszédüket. Elhurcolt zsidó textiles üzletébe ültek bele – s a legmagátólértetődőbb, legközvetlenebb hangon szidták a zsidókat. Tervezgettek, hogyan is lesz a háború után, amikor már a bolsevista hordákat visszaszorították Azsia belsejébe. Csak őskeresztény ipar és kereskedelem lesz, akkor Esztergomban is nyitnak fióközletet s megveszik azt a nagy sarokházat...

Hogy rohadnátok meg ezzel az őskeresztény kannibalizmusotokkal – gondoltam, s közben a lehető legközönyösebb pofát vágtam. – Minden épeszű ember tudja, hogy ez a háború elveszett, ezek meg, mint a fészekrakó, turbékoló szerelmespár ...

Az éjszakai fellegetet, a csapkodó havas esőt elvitte a viharos szél, gyönyörű tisztára mosott kék ég ragyogott a város felett, mikor a szerelvény begurult a Margit híd közelében levő, budai végállomásra. Leszálltam, s kezemben a vödör libával elindultam, hogy villamosra üljek, akkor láttam, hogy a Margit híd kettéroppanva a Duna vizébe lóg. A Pest felől Budára kanyarodói oldalon még ott állt egy sárga villamosszerelvény és néhány autó; valami csoda folytán nem csúsztak bele a vízbe, meg tudtak kapaszkodni a meredeken lejtő hídon. A mellettem elhaladó emberek épp csak egy pillantást vetettek a döbbenetes látványra – megszokott kép volt már számukra. Kérdősködni nem akartam, nehogy felhívjam magamra a figyelmet.

Más útvonalat kellett választanom – az Erzsébet hídon villamosoztam át Pestre. Még a budai oldalon jártunk, én a peronon álltam, velem szemben fiatal SS-katona fogta a kapaszkodó rudat. Nézte a pesti Duna-korzót, a hófehéren ragyogó szállodasort. „Schöne Stadt” – mondta elismerően. „Ja, ja, schöne Stadt” – helyesltem és nyájasan mosolyogtam, miközben arra gondoltam, mi lenne, ha az igazolványomat kérné? Mit keres ez az életerős fiatalember civilben a villamoson, a vödör libával; mikor nyilvánvalóan a fronton lenne a helye? Arra gondoltam, ha most otthagynom és behúzodom a kocsibelsejébe, vagy a megállóban hirtelen leszállók, gyanússá válhatok. Maradtam tehát ott, vele szemben álldogálva, együtt utaztunk a Keleti pályaudvarig. Ott elvált az utunk, ő bement a nagy üvegcsarnokba, én pedig átszálltam a Teleki tér felé.

A vödör kopasztott liba égi mannaként érkezett a párkányi rokonoktól. Elhárítottam a hálálkodást, s mintegy mellékesen megkérdeztem, mi történt a Margit híddal? Tán légibomba érte? Nem, nem, mondták, és a családfő elmesélte, az összes Duna-hidak robbantásra elő vannak készítve dinamitpatronokkal, s valami műhiba folytán, állítólag „véletlenül” történt a robbanás.

A Soroksári úton nem járt a villamos, az Üllői utat választottam.

A Katona-rétnél gránát robbant a síneken, a vezető megállította a villamost: egyetlen méterrel se megy tovább.

Vecsés, Ferihegy irányából kézikocsikra málházva, batyukkal megrakodva civil lakosság vonult be a fővárosba, öregemberek, asszonyok, kisgyerekek: rémült, elkeseredett, kapkodó mondataikból megértettem, a katonaság elrendelte a kiürítést, a közelben húzódik a front, Vecsésen már harcok folynak.

Elakadt a lélegzetem az örömtől. Ilyen közel vannak? De hisz... egy-két nap és felszabadul Erzsébet is! ...

Bágyadt, erőtlen napfény szitált a földszintes, kertes házakra, az utcákon alig járt ember. Egy saroküzlet rozsdás redőnyének támaszkodva, a lépcsőn üldögélve kültelki kamaszok verték a blattot. Jól idehallatszottak a géppuskasorozatok, ágyúdörrenések – ők a legkevésbé sem zavartatták magukat. Ez az arcátlan közöny feldühített. Emberek halnak meg, családok válnak hontalanná, ezeknek meg legfőbb gondjuk, hogy elfogják a piros ultit.

A következő utcában német katonák hordták ki a lakatlanná vált családi házból a berendezést, blazírt egykedvűséggel fosztották ki a lakást, szekrényeket, székeket, ágyneműt, konyhai edényeket, mindent felraktak a teherautóra, hogy aztán útnak indítsák a megrakott hosszú szerelvényeket a Birodalomba: „A front ajándéka a harcoló hátországnak ...”

Siettem, ahogy lábaim bírták, nem szerettem volna tábori csendőrökkel, razziázó nyilasokkal találkozni. Ilonka háza, a Komárom utcában közelebb volt, mint az én otthonom, oda mentem be először.

Ilonka a nyakamba repült, karon fogva vitt a konyhába, édesanyja megcsókolt, apja meghatottan szorongatta a kezemet.

Indultam tovább – most már Ilonkával –, hozzánk.

Apám szeme könnybe lábadt az örömtől, anyám sírt, három öcsém meghatottan dűnnyögött, toporgott körülöttem, ölelte a vállam, ütögette a hátam.

Ebédhez ültünk, amikor egy rohamtüzér szakaszvezető lépett be a szobába. Középkorú férfi volt, nyírott angolbajusszal. Barátságos mosollyal kezelt velem is, otthonosan mozgott, és apám mindjárt az asztalhoz tessékelte.

– A szakaszvezető úrék ütegei itt vannak az utca végében beásva, meghívtam hát, ebédeljen nálunk. Jólesik a katonának a házikoszt... Magamról tudom, mikor én is katona voltam ...

Kanalasztuk a levest, apám ismét megszólalt:

– A fiam is katona. Párkányból jött egy kis hazaiért, persze csak úgy ... balkézről.

Kivert a verejték.

Ez a rohamtüzér, a rövid bőrkabátban, a derékszíjába tűzdelt kézigránátokkal... Ki tudja, miféle ember? Hátha kéri az eltávozási engedélyt? És egyáltalán, mi az, hogy civilben vagyok? ...

Jézus! ... Nyakamra hozza a készültséget.

Nem mertem felnézni. Mintha nagyon messziről hallottam volna, apám magyarázott valamit, anyám behozta a krumplit, a húst, én is szedtem, lopva a szakaszvezetőre sandítottam. Gondterhelten meredt maga elé, szórakozottan bólogatott, a gondolatai egészen másfelé jártak. Talán fel sem fogta, meg sem hallotta, amit apám rólam mondott.

Gyorsan végzett az ebéddel, elköszönt, már ott sem volt.

Mikor magunkra maradtunk, apám kényelmetlenül, feszengve, de mégiscsak rászánva magát, nekem szegezte a kérdést:

– Aztán, fiam ... Mikor indulsz vissza? ...

– Én már nem megyek vissza. Véglegesen megjöttem.

Apám kínlódva, nehezen, de mégiscsak kimondta:

– Itt nem maradhatsz. Legelőször itt fognak keresni. Az egész családot bajba

döntöd, fiam ... – Kis szünetet tartott, bátorságot vett, folytatta: – Ott biztosabb helyed van, a katonaságnál. Hadifogságba kerülsz, a hadifogságot ki lehet bírni. Három évig voltam fogoly a Szamárszki-gubernában és itt vagyok ... De itt a biztos halál vár rád.

Mindenre számítottam, csak erre nem. A családot erős, védelmező várnak hittem. Átfutott a fejemben, mikor befejeztem a polgárit, nem tanulhattam tovább felsőbb iskolában, mert apám azt mondta, ha engem taníttatnak, másik három öcsém a polgárit sem tudja elvégezni. Zokszó nélkül inasnak mentem. Segéd lettem, minden pénzemet a családnak adtam: „egy mindenkiért”. És most „a mindenki egyért” nem érvényes?

Felálltam, hogy kimegyek az udvarra, s megnyugszom. Láttam, apámnak könnyes a szeme.

– Fiam, meg kell értened ... Fia maradsz, veled engem is elvisznek. Mi lesz a családdal? ...

És akkor anyám odaállt mellém. A kicsike, őszülő asszony átfogta a derekamat, dacos elszántsággal nézett apámra:

– Itt marad! Ha elviszik, veled megyek az akasztófa alá!

Az én drága, jó anyám. Aki egyszer már megmentette az életemet a fényképével. Megcsókoltam azt a szabadon lebegő vékony kis ősz tincset, amely a kontyából elszabadulva most is a halántékára hullott.

– Majd kitalálok valamit – mondtam. A hangom egy kicsit megszorult a torkomban a keserűségtől: – Hogy senkinek se essék baja ...

Visszamentünk Ilonkákhoz, hogy nyugodtan meghányjuk-vessük a dolgokat. Édesapja, Balázs bácsi meggyőződéssel bizonygatta:

– Ne menj vissza, Gézuskám. Hiszen itt vannak a tovarisok, úgyszólván a kertek alján. Talán csak egy-két nap... De ha egykét hét... Nálunk is ellehetsz addig.

Tudtam, ez sem jó. Párkányban maradt a levelezésem. Amíg a tábori postaszámon elért, Ilonka több tucat levelet írt nekem, rajta a laccíme. Ha otthonomban nem találnak, itt keresnének tovább.

Tamási Lajos jutott eszembe. Együtt jártunk polgáriba, ő különbözetivel gimnáziumba ment, én inasnak szegődtem, de az évek vonulásával sem tévesztettük egymást szem elől; lassan-lassan mély, tartós barátság szövődött köztünk. Ő korrepetált időt, fáradságot nem kímélve, amikor én is nekirugaszkodtam a különbözetinek, s amikor latinból megbuktam, ő tartotta bennem a lelket, hogy ugorjak neki a pótvizsgának. Tisztviselőként helyezkedett el, a bölcsészkarra is járt, nem vett részt ugyan a mozgalomban, de gyűlölte az úri Magyarországot, a fasizmust. Az utolsó évben a Messerschmitteket gyártó Duna Repülőgépgyárban dolgozott, melyet Csepelről a kőbányai föld alatti barlangokba telepítettek. Hadiüzem, védettség a katonaságtól, a frontról; lehet, hogy most ez nekem is hasznomra lesz. Erzsébet külső részén, a Határ útnál lakik. Megkértem Ilonkát, menjen el hozzá, s kérdezze meg, befogadnának-e? „A legtermészetesebben” – üzenté Tamási, másfelé ne is tapogatózzam, induljak hozzájuk.

Otthon azt mondtam, megyek vissza Párkányba, az alakulatomhoz. Anyám szalonnát, zsírt, krumplit, kolbászt, kenyeret csomagolt, szederlevélteát, lekvárt, amit csak hamarjában elő tudott teremteni. Kincs volt ez a háború nyomorúságában. A falusi rokonoktól is csurrant-cseppent valami a családnak, s apám a Községi Húsüzemben dolgozván, a fejadagon felüli kiegészítésekhez is hozzájutott.

Apám fellelegzett. Ilonka jött velem, hogy elkísér az esztergomi vonathoz.

A városra leereszkedett a hosszú, őszi alkonyat. A főútvonalakat kerülve, zezzugos kis mellékutcák szövevényében, meg-megállva, fülelve haladtunk előre.

Besötétedett. Néha hátrafordultam. Ferihegy, Vecsés irányában világítórakéták

fehér fénye lobbant az égen.

Tamási néninek kicsinyke vegyesboltja volt, bejárata az utcáról nyílt. A bolton át hátra lehetett jönni a konyhába, onnan a szobába, amelynek az udvarra is nyílt ajtaja. Voltaképpen ez volt a lakás természetes bejárata. Ezt már útközben végiggondoltam. Ha az utca felől jön a razzia, az üzlethelyiségen át meg lehet lógni, de megfordítva is megvolt a lehetőség.

Tamási szívélyesen, melegen üdvözölt, és erélyes kézmozdulattal elhárította a köszönetét. Kikísértem Ilonkát a kapuhoz – sietnie kellett haza, mert a sötét utcákon egy pillanatig sem volt biztonságban.

Sokáig beszélgettünk Tamásival, három hónapja nem láttuk egymást, volt miről számot adni.

Lefeküdtünk. Tamási néni a konyhában aludt, a tűzhely mellett, mi a szobában két szalmazsákos, dunyhás ágyban. Lajos gyorsan elaludt, én még sokáig bámultam a vaksötétbe, hallgattam az éjszaka neszeit.

Arra gondoltam, hogy éppen ma, 1944. november 6-án van a születésnapom, most töltöttem be a huszonegyedik évemet. És ez ma, rajtam kívül, senkinek sem jutott eszébe.

Vajon megérem-e a huszonkettediket is?

3.

Mától kezdve törvényen kívül állok. Elszakítottam minden köteléket, ami a fennálló társadalomhoz fűzött. Egyetlen szál igazolvány nélkül, jó szerencsémre hagyatkozva folytatódnak napjaim.

Balázs bácsinak mondtam, amikor kettesben maradtunk: harcolni szeretnék, fegyvert kérek, hozzon össze az elvtársakkal, a párttal. Az öreg kényelmetlenül feszengett:

– Nézd, Gézuskám, nem könnyű őket megtalálni. Aki számít, aki fontos, az illegálisban van. Megtizedelték a sorainkat. Büntetőszázad, kivégzés, bombatámadás – kinek mi jutott. Azt se lehet tudni, ki az, aki lebukott, ki, aki vidéken bujkál, vagy talán már nem is él. De megpróbálom. Egyelőre magadra vigyázz, ez a legfontosabb ...

Sovány útravaló volt, de be kellett érnem vele.

Bódvászilason a nyilas puccs napján, azonnal indulni akartam Pestre. Meg voltam győződve róla, hogy a fővárosban felkelés tört ki, utcai harcok folynak, ott akartam lenni.

Három hét telt el azóta, és én minden hírforrástól elvágva, semmit sem tudtam a külvilágról.

Most itt vagyok. Járnak a villamosok, az emberek reggel munkába mennek. A város tele van katonákkal, tankokkal, pártszolgálatosokkal, táborigádokkal – de utcai harcoknak nyomát se látni. Hogy van ez? Mi történik itt?

Gyakran megesik, hogy az ember a maga vágyait valóságnak hiszi.

Én azt hittem, s az elvtársakkal, szaktársakkal szinte szuggeráltuk egymásnak, hogy az országot átítatja a fasizmus gyűlölete. A népnek elege van a németekből és a nyilasokból, s várja a szovjeteket, a felszabadítókat.

Most eszembe jutott, hogy 1939-ben a nyilasok elsőprő többséggel győztek

Pesterzsébeten, e százezres lélekszámú, nagy proletárvárosban. Tudtuk ezt, de igazából mégsem mértük fel, mit is jelent. A prolik bedőltek a demagógiának. A nyilasok csaltak, az urak a kezükre játszottak ...

... Lehet, hogy más ez a magyar valóság, mint amilyennek hittem? Mindenki behúzódik a maga csigaházába, menti a maga bőrét és semmi mással nem törődik? A magamfajta, az Ilonka, a Tamási ritka, mint a fehér holló?

Arra gondoltain, nem kell ezzel a problémával sokat viaskodnom, hiszen már Vecsésnél folynak a harcok. Még egy két nap ...

A magammal hozott élelmet átadtam Tamási néninek, használja fel a kosztolásunkhoz. (Nem akarta elfogadni: jut az övékből nekem is.) Lajos reggel ment, este jött, napközben egyedül voltam a házban, olvastam Lajos könyveit. Ebben az időben már erős hittel készültem, hogy író leszek, Tamási Lajos verseket írt, József Attila-formátumú költőnek éreztem. Könyvespolcain sok újdonságra leltem.

Ilonka sötétedés után mindennap eljött, hozta a híreket, de alig percekét tölthetett csak itt, sietnie kellett haza, a város túlsó végébe.

Egy hét telt el. A front megmerevedett, jottányit sem közeledett.

Tamási reggel elment a munkába, de még kora délelőtt betoppant. Zaklatottan, izgalommal teli hangon beszélt:

– A gyárat, a gépeket, a felszerelést teherautókra rakták. De az embereket is. Mindent visznek. Nyugatra. Menet közben ugrottam le, így tudtam a bőrömet megmenteni. Most már én is szökevény vagyok.

– Itt tehát nem maradhatunk. Keresni fognak, és egy helyett kettőt találnak – füzte tovább a szavakat.

Mire a szökést felfedezik, mire leadják a rendőrségnek, mire a nyomozók ideérnek – egy-két napunk van. De azután ... hová? merre? ... Latolgattuk a lehetőségeket.

Tamásiék szomszédságában lakott a Mokres család. Az apa öreg vasas, egyik fia őrmester a hadseregben, a másik műszaki rajzoló, a harmadik vasesztergályos. Az őrmesternek Budán, a Vérmezőnél volt szolgálati lakása, ott dekkolt a másik két fiú is.

Lajos döntött: odamegyünk az őrmester lakására, az a legbiztonságosabb hely, gyanú felett áll. Aggályoskodtam, vajon befogadnak-e?

Tamási leintett, neki már korábban jelezték, ha a helyzet úgy hozza, ő odamehet. S ha ő, akkor én is.

Ilonka este jött, s felajánlotta, elkísér minket, legalább tudni fogja, hol vagyunk.

Halogatás nélkül elindultunk. Átvágtunk a Határ úti kiserdőn, hogy kikerüljünk a Gubacsi úti elágazást, a razziák hírhedt csomópontját. Ilonka mindenütt előrement, fürkészte a terepet, nehogy lesben álló tábori csendőrökbe, pártszolgálatosokba szaladjunk. A Fegyvergyárnál villamosra ültünk, zötyögtünk be a Keleti pálya-udvarhoz, onnan át Budára, majd gyalog a Vérmezőhöz.

Örökre belém ivódtak ezek az utcaképek. A nyirkos, hideg éjszaka, a nedvesen csillogó, fekete aszfalt, az utcai lámpákból alásugárzó halvány, kék fénynyalábok, a Duna felől ereszkedő köd, a sziklafalként felmagasodó bérházak ... Gyalogolunk a szakadék fenekén, sehol egy lélek, egy moccanás, csak halálra szánt szívem kalapál. Tamásinak érvényes hadiüzemi igazolványa van, Ilonkára semmiféle hadirendszabály nem vonatkozik, személyazonosságát meg tudja igazolni. Csak nekem nincs igazolványom, minden papírom a század irattárában maradt. Ha igazoltatnak kész, végem van!

Egyetlen esélyem a vakszerencse. A „miért pont én?” kérdése. Hogy a főváros milliányi lakosából miért pont engem halásznának ki? Miért pont engem kapnának el?

Izgulok, de nem félek. Elszántam magamat a halálra. A nyilasoknak fölesküdt hadseregben nem leszek katona. Inkább a halál.

A kapu zárva. Kicsöngetjük a házmestert. Elköszönök Ilonkától, indul haza, mi meg föl, az emeletre.

Fiatal, flanelpongyolás-papucsos nő nyit ajtót. Lajost ismeri, engem végigmér. Tekintetében ez van: pont ti hiányoztatok innen! ... Az őrmester szolgálatban van, a két Mokres fiút a szobában találjuk. Erőtelmes, barátságos kézfogások, persze, persze, helyetek van itt, üljetek le. Vágni lehet a füstöt. Jelen van egy vállas, napbarnított arcú, nyírott bajuszú férfi is, aki egyenesen nekünk szegezi a kérdést: hajlandók vagyunk-e fegyverrel harcolni a fasizmus ellen?

Mondom: igen. Szökött katona vagyok, nincs veszíteni valóm. A fegyverhez értek, s inkább lőjenek agyon tűzharcban, mint fegyvertelen, bujkáló szökevényként. A frontokon mindennap tízezrek hálnak meg. Az ő életük éppolyan drága, mint az enyém.

Lajos szívja a cigarettáját, gondterhelten bámul maga elé, de igenlően bólogat.

Az ismeretlen férfi még elmondja, holnap visszajön, hozza nekünk is a nyílt parancsot, a nyilas igazolványt, s a fegyvereket. Mindezekkel a két Mokres fiút már ellátta. Holnap megbeszéljük az első akciót is. Mi négyen már önálló ellenállási csoportot képezünk.

Feláll, belebújik lódenkabátjába, fejére illeszti a vaddisznósörtés vadászkalapját. Előveszi a pisztolyát, csőre tölti, kibiztosítja. Mosolyog.

– Ugyan nálam is van nyílt parancs, de sose lehet tudni ... A fegyver néha megbízhatóbb ...

Mikor magunkra maradunk, az idősebb Mokres csak ennyit mond:

– A zuglóiakhoz tartozik.

A fiatalasszony lekváros kenyeret és szederlevélteát hoz be tálcán. Már későre jár, amikor hazajön az őrmester. Barátságos, melegszívű ember.

– Isten hozott benneteket! Itt biztonságban vagytok.

Lajossal a pici cselédszoba földre dobott matracain alszunk, másnap a Mokres fiúkkal terveket kovácsolunk.

Az őrmester egy hadtápos ezredes sofőrje, fekete Mercedesszel jár. Ha az autót megszerezhetnék, nagy mozgási lehetőséget biztosítana számunkra.

Elképzelem, az ezredest agyonlőjük, a hulláját a bozótba dobjuk. Az idősebb testvér elveti a tervet. Az őrmester nem fog belemenni. Az ezredes a jótevője, ő szerezte neki ezt a lakást is. Legjobb, ha az őrmester nem tud semmiről. Egyelőre a zuglóiak összekötőjén múlik minden. Fegyvereket, papírokat hoz – lehet, hogy utasításokat is.

A nap nehezen múlik, beesteledik. Várjuk a zuglói férfit, későre jár, lefekvéshez készülődünk, nincs értelme, hogy virasszunk.

Majd holnap. Holnap biztosan eljön. Hisz megígérte ...

Nem jött. Soha többé nem láttuk. Lebukott? Az biztos, hogy nem köpött, különben rajtunk ütöttek volna. Talán tűzharcban esett el. Helyette senki sem jelentkezett.

Így telt el egy hét.

Az őrmester váratlanul, délelőtt, valósággal beesett az ajtón, az izgalomtól alig tudott beszélni:

– Indulok Bécsbe! Két órákor veszem fel az ezredes urat, az asszonyt vihetem ... Ti estig maradhattok. A lakást zárjátok le, a kulcsot adjátok a házmesternek.

Sebtében összecsomagolták a legszükségesebb holmikat, elmentek.

... Na, most aztán merre?...

A Csepel-sziget déli részén már bent voltak az oroszok. Úgy döntöttünk, a Kis-Dunát éjjel átússzuk, átjutunk a fronton, ott már biztonságban leszünk.

Gyenge úszó voltam, azzal biztattam magam, amit még inaskoromban hallottam a műhelyben: ha muszáj, bírja az ember. Meztelenre vetkőzünk, a batyut a hátunkra kötjük. Ha nem kapunk görcsöt a jéghideg vízben, sikerülni fog.

Estére a Mokres fiúk megváltoztatták a tervet. Pest közelében lakott az a két leánytestvér, akik a mennyasszonyaik voltak. Pártszolgálatos igazolványaikkal, a hamisított nyílt parancssal átvágják magukat a fronton, s azzal részükre véget is ér a háború. [1]

És mi? Velünk mi lesz?

A kérdés fel sem vetődött.

Voltaképpen igazuk volt, nem vehették a nyakukba a mi sorsunk gondját is. Az is tény, egy hétig az ő révükön voltunk biztonságban. S hogy most ez megszűnt, arról semmiképp sem tehettek.

De azért mégis ... Most már csak magukkal törődtek, bennünket magunkra hagytak.

Tamási azt mondta, közeli rokona, egy villamoskalauz Pesten, az Elnök utcában lakik. Dunántúliak azok is, és a dunántúli embereknek a rokon szent, rajta segíteni kötelesség. Befogadnak minket. Érettségi előtt álló fiuk otthon lapít, legalább nem lesz egyedül a bajban.

Ilonkát megvártuk. A Mokres fiúktól a Vérmezőn, a ház előtt elváltunk, aztán mentünk át Pestre, az Elnök utcába.

Barátságos, jó, embermeleg otthon volt ez, szívesen fogadtak minket. Reggelire tejeskávét kaptunk, ebédre főtt ételt. A házigazda kalauz egyenruhában, nyakában a nagy bőrtáskával szolgálatba ment, a főváros a közelében dúló háború, a légitámadások, a belövések ellenére is megszokott életét élte.

Óvatosan politizálgattunk a kalauzzal: reménykedett, csak visszaverik az oroszokat, s legrosszabb esetben az angolok szállnak meg minket.

Éjszakánként sokat töprengtem. A frontok mozdulatlanok. A fővárosban (ebben biztos voltam) több ezer katonaszökevény rejtőzködik, sokan gondolkodnak úgy, mint mi: harcolnának, már csak azért is, mert nincs veszíteni valójuk. A nagyváros alkalmas terep a partizánháborúra, itt milliós embertömeg él, ebben úgy el lehet rejtőzni, akár a gombostűnek a szalmakazalban.

... Hol a párt? A Kommunista Párt? Ki kellene nyúlni a sok ezer katonaszökevényért. Miért nem mozdul? Miért nem cselekszik?

Egy hét múltán a reggelinél, asztalunkra készítve találtuk a *Virradat* című nyilas napilapot. Az első oldalon nagybetűs szalagcím: „A katonaszökevényeket rejtegetőikkel együtt felkoncoljuk!”

Értettünk a szóból – mehettünk tovább. És újra a kérdés: hová, merre?

Ki vállalja, hogy velünk együtt felkoncolják?

A nővéremre, Juliskára gondoltam. Férje, Cserna sógor textiles volt, kötszövőmester. 1943 januárjában a 2. magyar hadsereg katonájaként örökre ott maradt a Donnál. Angyalföldön, a Rákosrendező pályaudvar közelében volt tíz-tizenegy embert foglalkoztató üzemük. Cserna sógort 1942 nyarán hívták be katonának, s akkor a nővérem arra kért, menjek hozzá dolgozni, üzemvezető tisztviselőként. Két évet voltam

ott, míg meg nem kaptam a SAS-behívót. Az üzem nem sokkal később bezárt, megszűnt a nyersanyag-, a fonaellátás.

A kívülről lelakatolt, fekete vasajtókkal zárt szuterénműhely ideális bűvőhelynek látszott.

Más választásunk nem lévén, indultunk újra, át a városon, Angyalföldre. Juliskát otthon találtuk, ugyanabban a házban lakott, ahol a műhely volt. Tágra meredt szemmel, rémült arccal hallgatta szavaimat.

– Azt hittem, katona vagy ... Katonaszökevény? ... És Lajos is? ... Hogy tehetetek ilyet? Nekem két gyereke van. A műhellyel szemben, az utca másik oldalán a suszter nyilas pártag...

Az izgalomtól elfulladt, kapkodta a levegőt, kis szünet után folytatta:

– Adok pénzt, amennyi kell... De itt nem maradhattok.

Gondolkodott.

– Újpesten, az anyósomnál... Magányos öregasszony, egyedül lakik, beszélek vele, kifizetem neki a koszt-kvártélyt.

Magára kapta a kabátját, bankjegyeket tömött a ridiküljébe.

– Indulhatunk is.

Lajos a kapunál, az utcán, elköszönt tőlünk. Nem, nem jön Újpestre, senkinek sem akar a terhére lenni. Láttam, nehéz rosszkedv ül az arcán. Fejébe csapta a kalapját, zsebre vágta a kezét, s lassan elballagott.

Néztem utána. Vajon hová, merre megy? Nem tehettem semmiről, mégis szégyelltem magam. A nővérem miatt, a nővérem helyett. [2]

Cserna néni a Rákospalota-Újpest vasútállomás közelében, a város szélén levő házában lakott, az utca túloldalán már szántóföldek nyújtóztak az alagi lóversenypálya irányába. Az udvaron három család lakott, ez sem volt veszélytelen, hogy a szemük láttára mentem hátra a budira vagy vízért a kútra, de a veszélytudat semmivel sem javította helyzetemet, kiiktattam a gondolataimból, nem foglalkoztam vele.

Vakon bíztam a szerencsémben, de azzal az eltökéltséggel, hogy a pakliban benne van a vesztes lehetősége is.

Bementem a városba, megkerestem a fürdőt, utána beültem egy borbélyhoz, haját vágatni. Négyen voltak előttem, a soromra kellett várnom. Leültem és néztem a mestert, ahogy sasszézott a borbélyszék körül, hallgattam ollója csattogását.

Az üzlet előtt motorkerékpár állt meg, nyergéből egy főhadnagy szállt le. Benyitott, a borbély soron kívül munkába vette, megnyírta a haját, vastag habot rakott az arcára.

S attól a pillanattól kezdve, hogy a tiszt belépett az üzletbe, a mellettem ülő sovány, ötven év körüli férfi rázendített:

– Így van ez, kérem, a főhadnagy úr, a hős magyar honvédek, a vérüket ontják a hazáért, miközben erőteljes, fiatal emberek lapulnak a front mögött. Nyakunkon a bolsevizmus, a dezertőrök pedig a kezükre játszanak. Az ilyeneket kérem, mind le kéne löni, mint a kutyát. Fel kéne őket koncolni...

Hajmeresztő volt. Én voltam az egyetlen fiatal ember a borbélynál.

Kezembe vettem egy lapot, belebújtam.

A főhadnagy egyetlen szóval sem reagált a mellőlem hangzó szózatra. Miután a borbély elkészült vele, fizetett, belebújt a köpenyébe, fölcsatolta a derékszíját, aztán föl pattant a motorkerékpárjára s elrobogott.

Még négyen voltak előttem. Szerencsére a főhadnagy után véres szájú szomszédom

következett. A borbély belefojtotta a szót:

– Maradjon csöndben, Kölkedi úr, mert megvágom az arcát.

Fellélegeztem, amikor lesújtó pillantásokat vetve rám, eltávozott az üzletből.

Cserna néni egyszerű, de igen jóízű ételeket főzött, nővérem bőkezősége révén a feketepiac árait is meg tudta fizetni, hús is, kolbász is kerülközött az asztalra. Magas, sovány öregasszony volt, elhunyt férje a Csernák nemes ágához, az Udvardi Csornákhoz tartozott, erről címeres arany pecsétgyűrűje is tanúskodott, így néminemű finom, úriás vonásokat is őrzött az idős hölgy.

Eleinte jól megférünk egymással, mígnem egy napon elkezdte töprengve-csodálkozva előadott sirámaint:

– Én nem is értem, hogy egy ilyen okos, intelligens fiatalember, mint te, Gézukám, hogy tehetett ilyet. Megszökni a hadseregből. Hiszen az egész családot bajba sodorhatod. De legfőképpen érted lenne nagy kár, ha ezek a mindenre elszánt emberek kivégeznének. Hiszen az élet még előtted áll. És te olyan tehetséges vagy...

Máskor így kezdte:

– Ne érts félre, Gézukám, nem magamért beszélek. Én már nagyon öreg vagyok, énrtem nem kár. De te ... Egy ilyen okos, intelligens férfi...

Dél előtt is, délután is, egyre gyakrabban vette elő a sztereotip sirámaint.

Juliska révén Ilonka megtudta, hol vagyok, vasárnap dél előtt kijött Újpestrre, hogy lásson, hogy beszéljünk. Cserna néni akkor is csak mondta a szokásos szövegét.

Délután Ilonka – mikor az öregasszony elszundított, s kettesben maradtunk – felháborodva kérdezte tőlem:

– Hogy bírod ezt elviselni? Nekem már az agyamat feszíti ... Itt nem maradhatsz, ettől idegrohamot lehet kapni. Jössz velem!

– Hová?

– Egyelőre a bátyámhoz, Kispestrre. Ők is szükén vannak, de magunkfajták, nem fognak ilyesmivel gyötörni.

Mentünk Újpestről át Kispestrre, gyalog, ahol pedig még járt villamos, ott azzal utaztunk tovább. Számolgattam az eltelt időt: november hatodikán szöktem meg, egy hetet voltam Tamásiéknál, egy hetet a Mokres fiúknál, egy hetet az Elnök utcában, egy hetet Cserna néninél. Visszahallgatóztam az időben: csakugyan mindenütt egy hetet töltöttem? A napok összefolytak, egymásba kavarodtak.

És igazolványom, hamis papírom még mindig nem volt, s újra csak a vakvéletlenre bízva magam, utaztam keresztül a városon.

Ilonka bátyja, Pista, a feleségével és pólyás fiacskájával szük szuterénben húzta meg magát. Pista ifjúkori tornászsérülése miatt katonai szolgálatra alkalmatlan volt, légóügyeletre járt; Mancika, karján a pólyás babával élelmiszerért állt sorba, főzött, takarított, ellátta a családot. Náluk ettem először liszttel összefőzött krumpli-pempőt – az a ragacsos csirizíz örökre a számban maradt. A szuterénablakok a főútvonal járdájára néztek, a járőrök ütemesen dobbanó csizmái ott vonultak az orrunk előtt. A környéken rendszeresen razziáztak. Amilyen gyorsan csak lehet, innen tovább kell állni ...

Ilonka azzal búcsúzott, hogy másnap délig másik helyet szerez, ahol már tartósan, a lehetőségekhez képest biztonságosan meghúzhatom magam.

Szavának állt.

Másnap a pesterzsébeti Rózsa utcába mentünk. A járdától jóval beljebb, a telek közepén épített szerény családi házat egy negyven év körüli özvegyasszony – Lizó néni

– lakta. A ház végéhez ragasztva, élére állított téglából épített, féltetős, szűk szobácska állt, benne egy ágy, kis, kerek vaskályha, parányi asztalka, s rozoga akasztós szekrény. Szimpla ablakon szitált be a fény, az ajtó ujjnyi hézaggal záródott.

Az eredetileg mosókonyhának épített helyiséget Lizó néni hajlandó volt kiadni. Arról, hogy valami kosztot adjon, akárcsak vacsorát is főzzön nekem, szó sem lehetett; bármennyi pénzt ajánlottam is, Lizó néni kategorikusan elhárította. Beleegyezett, hogy a szobácska bérlőjeként Ilonka egyik rokonát, a családban csak „Kisila” néven emlegetett Vasuta Ilonát jelentsük be, aki Csepelen, a hadiüzemben dolgozott.

Megbeszéltük, az ajtót kívülről rám zárják, s ha razzia jön, azt mondják, nincs senki a szobában. Lakója, Vasuta Hona a bejelentő tanúsága szerint hadiüzemben dolgozik, éjszakás vagy éppen nappali műszakban van, és a kulcsot magával vitte.

Aztán vagy elhiszik – vagy nem. Elmennek – vagy felfeszítik az ajtót. Úgy tűnt, még ez a szobácska a legbiztonságosabb valamennyi eddigi búvóhelyem közül. Mélyen bent van az udvaron, a ház takarta az utca felől.

... Pesterzsébet, a külváros perifériája. Körös-körül zsebkendőnyi telkekre épített földszintes házak tengere. Korhadó léckerítések, málló vakolatok. A járda, az úttest, esőben sártenger.

Tíz éve éltem ebben a városban, csak még kijebb, ott, ahol a házak már szántóföldekkel ölelkeztek.

Otthon éreztem magam. Arra gondoltam, meghalni is jobb lesz itt, mint messzi idegenben. Legalább el tudnak temetni, legalább tudják, mi történt velem.

Ilonka mindennap sötétedés után jött, kis kosárkában hozta az ételt, amit édesanyja a család szájától elvont. Fajanszkancsóban lebbencslevest, bablevest, eleinte csipetkével vagy metélt tésztával, zsírral, olajjal rántva, később tészta nélkül és a zsiradék is elmaradt. Néha puliszka érkezett bab helyett. Az ételt vékony szelet kenyérke kísérte.

Ilonkával rengeteget beszélgettünk, a jövőt terveztük. Ha véget ér a háború, ha béke lesz, kimegyünk Franciaországba, a demokrácia, a kultúra, a szabadság, a civilizáció otthonába.

Mindketten szerelmesei, csodáiéi voltunk a francia irodalomnak. Dolgozni fogunk, ha csak egy kis padlásszobában élünk is, de megtanuljuk a nyelvet, aztán beiratkozom a Sorbonne-ra. Ott, Franciaországban leszek művelt, európai író.

A hosszúra nyúlt, lassan vánszorgó nappalok alatt a feltoluló emlékek mozaikkockái nyomán felrajzolódott, kitérült

előttem életem egy-egy lezárult szakasza.

Gyakran eszembe jutottak inaséveim, a Szövetség utcai pinceműhely, az a sötét, nyirkos odú, ahol a cégtáblafestő mesterséget elsajátítottam. Még nem voltam tizennégy éves és reggel nyolctól este nyolcig dolgoztam heti három pengőért. Ennyi volt a villamosbérletem ára. Megszenvedtem azért, hogy kenyér legyen a kezemben. Segédúrként, protekcióval, üzemi címfestő lettem a pesterzsébeti gróf Zelensky ipari és mezőgazdasági gépgyárban, egy ócska, rozsdás kócerájban. Autóbuszoktól a darológépeken át a gumikerekű, lófogatú kocsikig mindent gyártottak a kátrányozott deszkákból épített óriási hodályokban. A festőműhely a kovácműhely fölött volt, a csípős kokszgáz felszivárgott, marta a tüdőt és a szemet. A buszokat a nagyműhelyekben hegesztették, szerelték, én, valamelyik társammal a földön, hanyatt fekvé festettem az alvázat, a fenéklemezeket. A festék az ecset nyelén visszafolyt a kezemre, karomra, a hónaljaimig, az arcomat telipötyögte, mintha feketehimlőt kaptam volna. Manufakturális módszerekkel folyt a termelés, se öltöző, se fürdő, az alagsorban volt egy hosszú bádoggályú, fölötte csapokból hideg víz folyt – aki akarta, használ-

hatta. Se ebédlő, se gyári koszt, semmi. Itt minden egyetlen célt szolgált: a profitot.

A festőcsoport kommunistákból és szimpatizánsokból állt. A magam életviszonyai jól illeszkedtek magyarázataikhoz, vitáinkhoz. Rövid idő múlva szervezett munkás, majd kommunista lettem magam is.

Az igazságot kerestem, más utat nem választhattam.

A mozgalomhoz, az építőmunkás-csoporthoz hű maradtam akkor is, amikor a Cserna-kötődében üzemvezető tisztviselő lettem. Életkörülményeim megváltoztak, fizetésem megnőtt, más társadalmi rétegekkel érintkeztem, ismerkedtem.

Kapós úr volt a könyvelő, ő tárgyalt az Adóhivatallal, de belefolyt az üzletkötésekbe, a gyárakkal, nagykereskedőkkel zajló egyezkedésekbe is. Arany vitézségi érmmel dekorált, első világháborús huszártiszt volt, a zsidótörvények egy ideig kivételezték, de végül neki is fel kellett varnia a sárga csillagot. Nővérem, ameddig csak lehetett, foglalkoztatta, akkor is, amikor már tilos volt.

Még abban a bizonyos „kivételezett” időben meghívott magukhoz. Ott ismerkedtem meg két, feltűnően szép, érettségizett, irodalom- és művészetkedvelő leányával. Az idősebb, már esküvő előtt álló menyasszony volt, a fiatalabbat egy zászlós ostromolta szerelmével.

Mikor a SAS-behívót megkaptam, már az egész Kapós család gettóban élt.

Néha rájuk forogtak gondolataim: vajon mi lehet velük?

Visszajárt bennem egy gyerekkori kép is.

Meleg nyári este van, Budán, a Gellért hegy 'környékén állok, a Duna-part fölött, talán éppen a Gellért hegy oldalában.

Alattam, a villanyfényben, jókedvű társaság száll be egy nyitott Bianchi autóba. Elegáns nyári ruhák lobognak a szép kisasszonyokon, gyöngyöző kacagásuk, tréfálkozó beszédfoszlányaik felhallatszanak hozzám. Nézem őket, picike, sajtó irigykedéssel is – azt a másik világot, ahová én sohasem juthatok be.

Talán tizenkét éves lehetek, de annyit bizonyossággal megérzek, hogy ők az én szegényes, szűkös életemhez mérten a paradicsomban vannak, a bőséggel csobogó pénz, a jólét világában.

A Bianchi ajtói becsapódnak, s a jókedvű társaság elindul.

Hová? ...

Hová mentek azok az önfeledt, vidáman kacagó, szép pesti lányok, hovávitte őket a Bianchi?

Történelmi léptékkal mérve: talán a haláltáborokba? ...

Eszembe jutott az is, amit valamelyik antifasiszta könyvben, talán a Barna-könyvben olvastam: Egy katolikus papot, aki a nácik ellen prédikált, nyakig a földbe ástak, aztán a vele elhurcolt híveit kényszerítették, hogy a pap fejére szarjanak, míg a szar be nem temette a pap fejét.

Hát, lehetett volna más utam, ha a humánus, a tisztesség, a becsület útját választom, mint ez? ...

Az idő hidegre váltott, köd függönyözte a nappalokat. Tüzelőm nem volt – egyébként sem fűthettem volna, nehogy a füst eláruljon. Télikabátban üldögéltem és olvastam. Ilonka elhozta Németh László „A minőség forradalma” című, három kötetes művét; addig nem volt rá időm, most apróra átrágtam, megemésztettem. Pihenésként Balzac-regények következtek, Zola, majd történelmi munkák.

Nagyon nehezen, kínos-keserves lassúsággal múltak a napok. Az udvarra, a szabad levegőre csak késő este mehettem ki. Hallgattam a géppuskák ropogását, az ágyúk

dörrenéseit, a kézigránátok, páncélöklök robbanásait. Hallgattam a csatazajt, s úgy tűnt, mintha a közelben, a kertek alatt folyna a harc, az öldöklés.

Néha repülőgép berregése hallatszott, nyomjelző lövedékek pászmái vágtak alá a magasból. A gépet kereső fényszórók sugarai kilobbantak. Sztálin-gyertyák gyúltak az égen, kísérteties, fehér fénnel rajzolták ki a fák, a házak körvonalait.

Meddig? Meddig tart ez? Mikor lesz vége?

Mi történik a frontokon?

Amikor megszöktem, november 6-án, úgy tűnt, néhány napot kell átvészelnem, aztán részemről vége a háborúnak. Mások is azt mondták, a Balázs bácsi is, Ilonka édesapja. Csak néhány nap ... Arra gondoltam, fél lábon állva is kihúzó.

December közepén járunk. Eltelt egy hónap. Mindenperces halálos veszélyben.

Egyre nehezebben viseltem a bezártságot. A magány fojtogatóan nehezedett rám.

Ilonkának a kijárási tilalom előtt haza kellett érnie.

Kikísértem a kapuig, hallgattam távolodó lépteit. Amikor egyedül maradtam, leküzdhetetlen kényszer tört rám, hogy kitörjek az utcára, s rohanjak céltalanul, amíg a lélegzetem el nem fül, míg a szívverésem meg nem áll, míg az életet, a világot felejtve, össze nem rogyok. Mindegy, mi történik velem, csak rohanhassak, céltalanul, a mozgás, a helyváltoztatás gyönyörét élvezve ...

Ahogy múlt az idő, mind gyakrabban törtek rám ezek a kényszerek, mind nehezebben tudtam magam a rejtekhelyemre visszaparancsolni.

Egyik reggel Ilonka édesanyja, Subicz néni toppant be hozzám. Hol van Ilonka? Este nem ment haza, az éjszakát nem töltötte otthon. Gondolták, itt aludt nálam. Talán elbeszélgettük az időt, a kijárási tilalom előtt már nem ért volna haza ...

Alig fogtam fel, miről is van szó. Ilonkával másfél éve jártunk együtt, szerettük egymást, mintha eljegyzett menyasszonyom lett volna, de a szigorú erkölcsű Subicz családban arról szó sem lehetett, hogy együtt aludjunk. Ha viszont az éjszakát nem töltötte otthon, mi másra gondolhatott akkor a Mama?

Azt rögtön tisztáztuk, hogy este tőlem elköszönt, a kapuig kísértem, vártam, míg távolodó lépte el nem hálnak, s utána mentem vissza, a szobámba. Igaz, már tizenegyre járt az idő és akkor kezdődött a kijárási tilalom. Elbeszélgettük az időt, de hát ez máskor is előfordult, s nem lett következménye.

A Rózsa utca, ahol én megbújtam, nagy, üres rétbe torkollott, ha azon átment az ember, széles és mély patakmederhez ért, abba le kellett ereszkedni, a vizet átugrani, s a másik oldalon felkapaszkodni, így lehetett eljutni két utcával arrébb, Ilonkáék házához.

A nyitott, fátlan réten átsüvöltöttek a közeli harcokból érkező golyók, a kietlen, üres térségen, sötétedés után egyébként sem volt biztonságos az átjárás. Subicz néni is ezen az úton jött; ha Ilonka lövést vagy repeszt kapott volna, rábukkan a lányra.

Másra nem gondolhattunk, minthogy elkapta egy járőr, s valahová elhurcolták.

A dühtől és a kétségbeeséstől szinte eszemet vesztettem. Elhatároztam, még egy órát várok, s ha addig nem kerül elő Ilonka, vérfürdőt rendezek a nyílások között. Van egy éles, hegyes késem, azzal leszúrom az őrt, elveszem a géppisztolyát, berohanok a pártházba, és mindenkit megölök, amíg engem is le nem lönek.

Fél óra múltán Ilonka jött be a kapun. Óriási fellélegzés.

Elmondta, hogy miután hazaindult tőlem, a sarkon magyar katonai járőr igazoltatta, majd bekísérte a parancsnokságra. A ház, ahová vitték, a frontvonalon volt, a közelben húzódott a lövészárók, katonák jöttek-mentek az udvaron, lőszeresládákat cipeltek,

páncélöklöket, hevederekre fűzött géppuskatöltényeket.

Ott az őrzővezető altiszt sunyi, félreérthetetlen vigyorral adta át egy főhadnagynak, aki rá akarta venni, feküdjön le vele. Lehet, hogy ő már holnap halott lesz, a hazát védi, egy magyar lánynak kötelessége, hogy boldoggá tegye őt, legalább arra a kis időre, amit együtt töltenek.

Fél éjszakán át erőszakoskodott vele, megpróbálta a lábáról ledönteni. Ő körömszakadtáig védekezett. Végül is úgy menekült meg, hogy egy orosz tank betört az állásokba, a főhadnagy is kirohant, később csapzottan, kimerülten tért vissza, keserűen mondta, hogy a legjobb embereit elveszítette. Ledőlt egy priccsre és azonnal elaludt.

Ilonkát hajnalban egy lőszerszállító lovas kocsin Budára irányították más, az éjszaka folyamán bekísért civilekkel, de ő még Erzsébeten meglépett.

Estéknél néha bekopogtam Lizó nénihez, beszélgetésre, melegedésre. A lakásban albérlőt is tartott, korombéli fiatalembert, aki Csepelen volt bérelszámoló. Kevés beszédű, zárkózott férfi volt, őt kosztra-kvártélyra fogadta magához Lizó néni, néha végignézttem, ahogy a sajtos makarónit tömte magába. Próbáltam beszélgetni vele, de azonkívül, hogy még most is az angolokat várta, egyebet nem tudtam meg tőle. Eltűnődtem, milyen kapcsolat lehet kettőjük között? Egy szobában alszanak, s villanyoltás után...

Lizó néni életének különösségét növelte, hogy gyakori vendég volt nála Ilonkák egyik szomszédja, Kollár bácsi. A nagydarab, csizmás, durva arcú, nehézkes mozgású férfi összeaszalódott, fogatlan, kicsi öregasszonnyal élt együtt, munkahelyét, foglalkozását senki sem ismerte.

Itt, Lizó néninél, családfőként viselkedett, az asszony lehúzta a csizmáját, kedveskedő dűnyögéssel papucsba bújtatta fáradt lábait, házilag töltött cigarettát dugott a szájába, forralt borral itatta.

Kollár bácsi a konyhában kinyitott nyugágyban üldögélt, ha a háborúról, a harci eseményekről esett szó, mindig csak egy mondatot böffentett ki a cigarettafüst kék fátyla mögül:

– Majd a Jóska bácsi elintézi...

Észre kellett vennem, teljesen fölösleges negyedik vagyok ebben a háromszögben, esti látogatásaimat beszüntettem.

Karácsony előtt néhány nappal, meglepetésként, látogatókat kaptam. Ilonka elhozta magával anyámat és legidősebb

öcsémet, Bandit.

Örömöm leírhatatlan volt. Egy órácskát beszélgettünk. Az anyai szív...

Ilonka rendszeresen látogatta a szüléimét. Anyám egy alkalommal kijelentette: tudja, érzi, a fia itt van valahol a közelében. Attól kezdve Ilonka beszámolt rólam, de csak anyámnak. Mindig Rab Feri helyzetéről esett szó – sajnálkozva beszéltek a bújosó, koplaló, fagyoskodó Rab Feriről. Egyszer aztán anyám a sarkára állt: látni akar! Kosárába élelmiszert rakott, lekvárt, darabka szalonnát, bögre zsírt, kenyeret, kukoricamálét. Öcsém megtömte szén-fával a hátizsákját, és eljöttek Ilonkával hozzám.

Könnyebben bírtam az elkövetkező napokat, rohanási kényszereim is megszűntek. Valami csodálatos, megnyugtató erő áramlott anyámból.

A halál persze továbbra is itt állt, a sarkamnál, de a haláltól nem féltem. Gyakran elképzeltem, hogy ködös-fagyos hajnalon rám törik az ajtót, kivezetnek az udvarra, s agyonlőnek. Vagy felakasztanak az eperfa ágára.

Legalább tisztességes, jó emléket hagyok magam után. Anyám gondolja a síromat majd a béke éveiben, s Ilonka beszél rólam a gyermekeinek, meg öcsém is őrzi az emlékemet. Volt egy ember, aki inkább a halált választotta, mint a becstelen életet ...

Mindez nem volt romantikus, érzelgős képzelgés. A szomszéd utcában razziáztak, velünk szemben, a túloldalon levő ház mögött elkaptak egy katonaszökevényt, az udvaron agyonlőtték. Hogy megmenekültem, annak köszönhettem, hogy a razziát abbahagyták, nem folytatták a mi utcánkban.

A remények, hogy a németek kiűrik Budapestet, s a várost harc nélkül feladják – szertefoszlottak. Ilonka hozta a hírt: Hitler parancsa szerint utolsó emberig, utolsó tőlényig védelmezni fogják a magyar fővárost.

Nem sokkal anyámék látogatása után – újra csak teljesen váratlanul – Ilonka elvezetett hozzám három embert. Prieszol Józsefet, Nemezc Ferencet és édesapját, Balázs bácsit. Mindhármukat az építőmunkás-csoportból ismertem, rajtuk keresztül, de elsődlegesen Nemezc Feri által kapcsolódtam a Kommunista Párthoz. Legnagyobb tekintélye Prieszolnak volt, aki 1942-ben, mint a Függetlenségi Mozgalom tagja, lebukott, az Andrássy-laktanyában megkínozták, utána bebörtönözték. Higgadt, okos, jó humorú ember volt, kőműves pallérként dolgozott, széles körű műveltsége, olvasottsága miatt is tiszteltem.

Prieszol elmondta, Pesterzsébeten felkelés szervezése folyik. Összekötőjük átjár a fronton, hogy a szovjet csapatokkal összehangolják az akciót. A szovjet támadással egyidejűleg mi is nekimegyünk a németeknek és a nyilasoknak, s felszabadítjuk Erzsébetet, utat nyitunk a főváros felé. A mi oldalunkon fognak harcolni a Juta-dombon állomásozó légvédelmi tüzérek is.

Azért jöttek, hogy megkérdezzenek, hajlandó vagyok-e részt venni a felkelésben, és fegyverrel harcolni.

Természetesen igent mondtam.

Akkor pedig legyen készenlétben, kellő időben értesítenek.

Búcsúzáskor Nemezc Feri egy pillanatra hátra maradt, s egy pisztolyt nyomott a kezembe:

– Tedd el, és ha szükség van rá, használd.

Eldugtam a szekrény tetején, a könyvek mögött.

Karácsonykor bezárult a szovjet csapatok ostromgyűrűje a főváros körül. Éjjel-nappal dörögtek a fegyverek, csatarepülők kötelékei húztak el a házak fölött, gépágyúikból sárga lángnyelvek csaptak ki, amint a vonuló tankokat, gépkocsikat lőtték.

Tőlem néhány háznaira a sarkon, ágyút állítottak föl a németek, dobhártyaszaggató erővel dörrentek a lövései, a szoba ablakai mindahányszor megcsörrentek, mintha ökölrel ütötték volna. Az ágyút a szovjet tüzérség kereste, megpróbálta kilőni. Körülöttem egymás után gránátok csapódtak be, a vékony falú mosókonyha nem sok védelmet nyújtott.

Ilonkák udvarán Balázs bácsi már korábban épített földbe ásott légoltalmi bunkert. Telitalálattól nem óvott, de a repesztől igen. Ilonka ajánlotta, költözzem át oda, most már csakugyan néhány napról van szó.

A krumplisveremre emlékeztető, rossz levegőjű, szűk helyiségben szorongott a Prieszol házaspár is, néha törtek egy-egy kis darab kukoricamáit, azt rágicsálták, Subicz néni egy tányér sós vízben főtt babot adott este, azzal másnapig elvultunk.

Két nap telt el. Hajnalban felmentem az udvarra levegőzni, megálltam az előszobába vezető beton lépcsőfokon. A környékre aknák hullottak, jellegzetes, zizegő

hanggal érkeztek a magasból, utána hallatszott a detonáció. Prieszol kiordított a lyukból:

– Gyere be azonnal, az anyád jóistenit! Nem hallod, hogy aknáznak?!

Micsoda beszari alak – gondoltam –, s kelletlenül engedelmeskedtem. Alighogy betettem magam mögött az ajtót, fültépő robbanás hallatszott.

Később, amikor megszűnt az aknatűz és újra felmentem az udvarra, láttam a betonküszöböt, amelyen az imént álltam; darabokra törte a becsapódó akna. Kitépte az előszobaajtót, s összeégette, televerte szilánkokkal a nemesvakolatot.

A harmadik napon finom porhó hullott a városra, vékony, fehér takaróval borította az utcákat, a tetőket. Az udvaron füleltem: valami nagyon különöset tapasztaltam a jó szagú, hóillatú levegőben.

Hirtelen eszméltem: a Csönd! Óriási csönd ült a tájon.

Nyílt a kapu, Bandi öcsém robbant az udvarra.

– Bátyus! Itt vannak az oroszok! A németek eltűntek! A nyilasok is! Szabad vagy!

Összekapaszkodva pörögtünk, táncoltunk, énekeltünk, a *Carmagnole*-t...

1945. január kilencediké volt.

JEGYZETEK

[1] A Mokres fiúk sorsa tragikusan alakult. Szerencsésen eljutottak ugyan a két lányhoz, akiknek udvaroltak, ám amikor az oroszok elkeseredett harcok után elfoglalták a falut, a Mokres fiúknál megtalálták a nyilas pártszolgálatos igazolványokat és a pisztolyokat. Mindkettejüket a helyszínen agyonlőtték. [\[vissza\]](#)

[2] Miután elváltunk, Tamási visszatért Elnök utcai rokonaihoz. Őt, egyedül, újra befogadták, és náluk vészelte át az ostromot. [\[vissza\]](#)

Készült 500 példányban

**Ez a
161
példány**

**ISBN 965 400 937 9
ISSN 0866 – 4420**

Felelős kiadó a szerző

Felelős szerkesztő Tabák András

920445 Tótfalusi Tannyomda, Budapest
Felelős vezető Nagy Lajos igazgató

Terjeszti a Könyvtárellátó Vállalat
Megvásárolható az V. Honvéd u. 5., V. Mérleg u. 6.,
VI. Andrásy út 16., VI. Andrásy út 45., VII. Rákóczi út 14-16.,
XIII. Váci út 19., XIII. Szent István krt. 26. szám alatti könyvesboltokban
